

FANTOLY ZSANETT

A nemzetközi büntetőbíróóságok tárgyalási rendszerei¹

Bevezetés

A nemzetközi büntetőjogban a XIX. század közepétől jelentkezett az igény nemzetközi büntető bíróság felállítására, 1872-ben a svájci *Gustave Moynier* szerkesztette az első tervezetet egy Nemzetközi Büntető Bíróság megalapításáról.

Ténylegesen azonban csak a XX. század közepén jelent meg ez az ítélkezési fórum: 1945–1947-ben a Nürnbergi és Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszékek álltak fel; 1948-ban a Genocídium elleni Konvenció VI. cikkelye szólt egy Nemzetközi Büntető Bíróságról; 1948. november 12-én megszületett az ENSZ Emberi Jogi Egyezménye, 1949-ben pedig a Negyedik Genfi Konvenció a nemzetközi háborús jogról; 1993–1994-ben felállt a volt Jugoszláviai, illetve Ruandai Büntető Törvényszék (ICTY; ICTR). 1998. július 7-én pedig megalkották a Római Statútumot a Nemzetközi Büntető Bíróságról (International Criminal Court – ICC), amelynek jelenleg 105 állam a tagja.²

A nemzetközi büntető bíróságok előtt folyó eljárás sajátosságait a tárgyalás célja határozza meg. Ez általában kettős: egyrészt a háborús konfliktusokban meghatározó szerepet játszó magas rangú politikai és katonai vezetők felelősségre vonása; másrészt a lezajlott események történeti hűségű feltárása, egyfajta történeti igazságszolgáltatás. A Nürnbergi Nemzetközi Katonai Törvényszéket annak bizonyítására hozták létre, hogy a náci kormány támadó háborút viselt, megszegte a hadijogot, és emberiség elleni bűncselekményeket követett el. A Távol-Keleti Nemzetközi Katonai Törvényszék hasonló célokat tűzött ki maga elé és kiemelt jelentőséggel kezelte az 1928 és 1945 között lezajlott eseményeket.³

A korábbi Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntetőtörvényszéket (ICTY) és testvérbíróságát, a Ruandai Nemzetközi Törvényszéket (ICTR) azzal a céllal hozták létre, hogy „erősítsék az egyetemes emberi jogok biztosítását.” A korábbi Jugoszláviával foglalkozó Nemzetközi Büntetőtörvényszéket 1993-ban alapította az ENSZ Biztonsági Tanácsa. Sajátos feladata, hogy bíróság elé állítsa és elítélje mindazokat, akik felelősek

¹ A tanulmány a PD 76138 számú OTKA pályázat támogatásával készült.

² KÖHNE, HANS-HEINER: *Conditions of Criminal Impeachment in International Criminal Law from Nürnberg to our days*. Előadás. Elhangzott: A „Felelősség és bizonyítás a nemzetközi büntetőjogban” c. nemzetközi konferencián, 2009. november 20-án a Magyar Bíróképző Akadémián.

³ FARKAS Ákos: *A nemzetközi büntető bíróságok előtt folyó bizonyítás sajátosságai*. Előadás. Elhangzott: A „Felelősség és bizonyítás a nemzetközi büntetőjogban” c. nemzetközi konferencián, 2009. november 20-án a Magyar Bíróképző Akadémián.(FARKAS)

az 1991 óta elkövetett egyetemes emberi jogok megsértéséért a volt Jugoszláviában. Alapszabálya négy bűncselekmény-csoportot tartalmaz: az 1949-es Genfi egyezmény súlyos megsértése (az Alapszabály 2. cikke); hadiszokás és hadijog megsértése (3. cikk); genocídium (4. cikk); és az emberiség elleni bűncselekmények (5. cikk). A felelősök elítélése hozzájárulhat annak biztosításához, hogy megszűnjenek ezek az atrocitások, és hogy igazságot szolgáltatassanak. Ily módon a Bíróság elősegítheti a béke visszaállítását és fenntartását.⁴

A Nemzetközi Büntető Bíróság (ICC) egy állandó nemzetközi bíróság, amelyet azért állítottak fel, hogy igazságszolgáltatást gyakoroljon a nemzetközi közösség egészét érintő legsúlyosabb bűncselekmények (népirtás; emberiség elleni bűncselekmény; háborús bűncselekmények) elkövetőivel szemben.⁵

I. Akkuzatórius vagy inkvizitórius eljárási rendet?⁶

A két alapvető büntető eljárási rendszer, az akkuzatórius és inkvizitórius eljárás hosszú időn át, évszázadokon keresztül fejlődött, e fejlődési folyamat a mai napig nem zárult le. Jelenleg a kettő ötvözeteként jellemezhető ún. vegyes rendszer vált uralkodóvá, melynek meghatározó jegyei annak függvényei, mennyiben figyelhető meg az eltolódás az egyik, illetve a másik rendszer irányába. A nemzeti jogrendszerekben a perkultúra és a pervezetés gyakorlata szintén évszázadok folyamán alakult ki, és máig állandó változásban van. Ezzel ellentétben a nemzetközi büntető törvényszékek eljárásáról rendelkező szabályokat meglehetősen gyorsan alkották meg, s ez különösen igaz a második világháború után Nürnbergben és Tokióban felállított bíróságokra.

Amikor nemzetközi szinten vizsgáljuk a büntetőeljárás (tárgyalás) kérdését, az alapvető probléma annak megválaszolása: hogyan tudjuk áthidalni az angol-amerikai és kontinentális büntetőeljárás közötti különbségeket. Az előbbit – amelyet általában vádelvűnek vagy akkuzatóriusnak neveznek – a történelmi evolúció fejlesztette ki, míg az utóbbit – jellemző nevén inkvizitórius – egy sajátos szerkezeti (hivatali) szisztéma alakította ki.⁷ A büntető tárgyaláson a legnyilvánvalóbb a kontinentális és angolszász tradíciók közötti különbség. Az előbbiben a tárgyaláson a bírő a főszerep, míg az utóbbi a kontradiktórius eljárás alapján alakszik, amelyben a felek tárják fel bizonyítékaikat a bíróság – esetenként az esküdtszék – előtt.

A volt Jugoszláviában elkövetett jogsértésekre alapított Nemzetközi Büntető Törvényszék (ICTY) jelentős áttörést hozott a különböző jogi tradíciók közötti szakadék áthidalására. Az ICTY gyakorlata mutatja leginkább az írott (kodifikált) jog és a szokásjogi szabályok (*common-law*) összeolvasztásából adódó nehézségeket (amíg az angol-amerikai szokásjogi fejlődés főleg esetek gyűjteménye – *case-law*, addig a büntető igaz-

⁴ PAKES, FRANCIS: *Styles of Trial Procedure at the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. In: *Adversarial versus Inquisitorial Justice*. (szerk.: Koppen-Penrod) Kluwer Academic. New York. 2003. 309–310.

⁵ *Understanding the International Criminal Court*. Published by the International Criminal Court. The Hague. 2009. 4.

⁶ A két alapvető eljárási (tárgyalási) rendszer részletes ismertetését lásd: FANTOLY ZSANETT: Az akkuzatórius és inkvizitórius büntetőeljárás (tárgyalás) történeti fejlődése és alapvető jellemzői. *Acta Juridica et Politica*. Tomus LXXII. Fasciculus 4. Szeged, 2009.

⁷ Inkvizitórius elemek azonban a mai angolszász büntetőeljárásban is vannak, a tisztán akkuzatórius rendszer lényegében a XV. századra kihalt. FANTOLY, 111–113.

ságszolgáltatás története Németországban leginkább törvények és jogalkotási aktusok magyarázata), illetve ennek egyesítését a nemzetközi emberi jogi normákkal, valódi „nemzetközi” színezetet adván ezáltal a büntető anyagi – és eljárásjognak.

Az egyetemes emberi jogokra gyakorolt hatásán kívül, a Jugoszláviával foglalkozó törvényszék érdekes esettanulmányként szolgálhat a kontradiktórius és az inkvizitórius tárgyalási rendszerek közti különbségek bemutatásához is. *Tochilovski*, a Törvényszék jogtanácsosa szerint az ICTY előtt folyó eljárás túlnyomóan akkuzatórius, ez azonban pusztán gyakorlati okokból alakult így. Az előkészítő eljárásokban közreműködő tanácsadók ugyanis főként az Amerikai Egyesült Államokból származnak, azaz akkuzatórius jogi kultúrával rendelkeznek, így az akkuzatórius tárgyalási rendszer evidens választásként merült fel.

Az ICTY megalkotói – egy nemzetközi jogászokból és diplomatákból álló munkacsoport – célja az volt, hogy biztosítsák a II. világháború után létrehozott Nürnbergi és a Tokiói Törvényszékek továbbfejlesztését. Van azonban néhány említésre méltó különbség a Nürnbergi, illetve Tokiói Törvényszékek és az ICTY között.

Először is, mind Nürnbergben, mind Tokióban, a vádlottakat közösen állították bíróság elé egyetlen nagy perben. Az ICTY előtt a legtöbb tárgyalás egy vádlottas ügy volt, s csak elvétve fordult elő több vádlottas eljárás.

Másodszor, a nürnbergi és tokiói perek során a védelem korlátozva volt a védelmi taktika irányvonalát illetően. A nürnbergi perben a védők nem szólhattak a szövetséges erők jogsértéseiről, ahogyan a tokiói perben a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák sem képezhették az eljárás tárgyát. (A bírói tanács mindkét büntető perben irrelevánsnak ítélte az ezekkel összefüggésben felhozott állításokat.) Ezzel szemben az ICTY úgy ítélte meg, hogy a szövetséges erők „koszovói krízis” alatt elkövetett magatartásának elbírálása a hatáskörébe tartozik. Az ICTY tehát nem akart – még látszólag sem – a „győztesek bírósága” lenni.

Harmadszor, a Nürnbergi és a Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszék bírái a „győztes országokból” származtak. A Nürnbergi Törvényszék esetében volt ez leginkább érzékelhető, amelynek négy bírása közül egy az USA-ból, egy az Egyesült Királyságból, egy Franciaországból és egy a Szovjetunióból jött. A védelmet képviselő ügyvéd minden esetben német volt, Tokióban az összes vádlottat honfitársa védte. Később azonban – mivel érzékelhető volt az eljárás túlnyomóan kontradiktórius jellege –, minden vádlott mellé kijelöltek egy amerikai védőügyvédet is. Ezek az ügyvédek hatékonyabban tudták a védelmet ellátni, mivel felkészültebbek voltak az akkuzatórius jellegű eljárás tekintetében. Ahogyan egy tokiói bíró, *Röling* megjegyezte, „a bírák nagy része az angolszász eljáráshoz szokott és döntéseiken keresztül egyre több angolszász tárgyalási sajátosság szivárog be az eljárási rendbe. Az ily módon kialakult perhez a japán ügyvédek nincsenek hozzászokva.”⁸ *Röling* ugyanilyen feszültségre figyelt fel Nürnbergben is, ahol a német védőügyvédeknek olyan eljárási rendszert kellett alkalmazniuk, melyet nem igazán ismertek.

Negyedszer, a bizonyítási eljárás során a bírák leginkább a tárgyi jellegű bizonyítási eszközökre támaszkodtak, meghatározó szerepet játszottak az okirati bizonyítékok. Ennek eredményeképpen a 25 vádlottas nürnbergi per alig 11 hónapig, a 28 vádlottas toki-

⁸ CASSESE, ANTONIO – RÖLING, BERT: *The Tokyo Trial and Beyond*. Polity Press. Oxford, 1993, 36.

ói per pedig megközelítőleg két és fél évig tartott. Az ICTY előtt lefolytatott egy vádlottas büntetőeljárások körülbelül ugyanilyen időt vettek igénybe.⁹

Ami az ICTY- t tekintve leginkább érzékelhető a nürnbergi és a tokiói perekből, az a tárgyalások kontradiktórius jellege. A közvetlenség alapelvének betartásához szigorúan ragaszkodtak. A bírák nem kapták meg előzetesen az ügyek aktáit, a tanúvallomásokra támaszkodva szereztek információt az ügyekkel kapcsolatban. A tanúkat az a fél hallgatta ki, aki beidézte őket, azután pedig az ellenfél jogi képviselője tett fel keresztkérdéseket. Mindezek után, az elsőként kérdező fél a vallomásban észlelt ellentétek feloldása végett újra kikérdezhetette a tanút, végül az ellenfélnek újabb alkalma nyílt viszonzásként kérdéseket feltenni neki. A bírák maguk is kérdezhettek.¹⁰

A kontradiktórius eljárástól való eltávolodást jelzi az esküdtszék hiánya az eljárás bármely szakasza során.¹¹ Egy három bíróból álló bírói tanács dönt a bűnösség kérdésében is, valamint ítéleznek is.¹²

A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) tárgyalási rendszerének alapvető kerete szintén a Nürnbergi és Tokiói Nemzetközi Katonai Törvényszékek eljárási rendjében található meg. A korábbi Jugoszláviai és a Ruandai Nemzetközi Törvényszékének felállításával olyan új eljárási és bizonyítási szabályokat alakított ki, értelmezett és alkalmazott, amelyek tükrözik az emberi jogok fejlődését a II. világháború óta. Bár a nemzetközi jogban a precedenseket nem tekintik kötelező erejűnek, a gyakorlatban azonban a nemzetközi bíróságok előtt folytatott tárgyalásokon a felek pozíciójuk megerősítésére, érdekeik alátámasztására gyakran hivatkoznak precedensekre. Előre látható, hogy az *ad hoc* törvényszékek (ICTY, ICTR) szabályainak alkalmazására és értelmezésére hivatkozni fognak a Nemzetközi Büntetőbíróság tárgyalásai során. Különösképpen, mivel az *ad hoc* nemzetközi törvényszékek Eljárási és Bizonyítási Szabályai alkotják a keretét a Nemzetközi Büntetőbíróság Szabályai részletes kidolgozásának, magyarázatának.

A két fő rendszer, az akkuzatórius és inkvizitórius eljárás sajátosságai fontos szerepet játszanak tehát a megfelelő eljárási rend kialakításában a Nemzetközi Büntető Bíróság (ICC) előtt is, hiszen ezek a hagyományok adják a Római Statútum alapjait. A Nemzetközi Büntetőbíróság megkülönböztető jellemvonásai; az alkalmazandó jog, a hatáskörébe tartozó bűncselekmények súlya, egy alaposan megszerkesztett eljárási és bizonyítási szabálygyűjtemény, és a tárgyalási rendszer (amely az akkuzatórius rendszernek sok elemét ötvözi, de néhányat az inkvizitórius rendszerből is átvesz), azonban azt jelzik, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság előtti tárgyalás kifejezetten eltér bármely nemzeti büntető bíróság előtti eljárástól. Első ránézésre a Bíróság tárgyalási rendszere túlnyomóan akkuzatórius. Az ügyész szerepe viszont a Római Statútum szerint az, hogy

⁹ PAKES, 310–311.

¹⁰ E rendelkezés egyik következménye, hogy sok veszélyeztetett tanúnak kell vallomást tennie a bíróságon, holott egy inkvizitóriusabb jellegű eljárási rendszer esetén a tanúknak meg sem kellene jelenniük a tárgyaláson. Ugyanakkor a legmodernebb tanúvédelmi eszközök állnak a Bíróság rendelkezésére pl. videókonferencia-kapcsolat, a hang eltorzítása, esetenként műholdas kapcsolat a volt Jugoszlávia területén tartózkodó tanúval.

¹¹ Bár meg kell jegyeznünk, hogy a keresztkérdezéses eljárással nem jár együtt szükségszerűen az esküdtszék felállítása. Az első egységes magyar bűnvádi perrendtartás, az 1896. évi XXXIII. tc. például nem ismerte a keresztkérdezést, de az esküdtszék intézményét először csak a sajtóügyekre bevezetve (1848. évi XVIII. tc.), majd a legsúlyosabb bűncselekményekre általános jelleggel is (1896. évi XXXIII. tc, ennek novellája: 1914. évi XIII. tc.) alkalmazták hazánkban. CSÉKA ERVIN – FANTOLY ZSANETT – KÁROLYI JUDIT – LÖRINCZY GYÖRGY – VIDA MIHÁLY: A büntetőeljárási jog alapvonalai I. Bába és társa Kiadó. Szeged, 2006. 59. p.

¹² A kettő az egy ellen felállásban megmutatkozó többség általában elegendő az ítélethozatalhoz, ez a megoldás azonban nem mentes a kritikáktól.

felderítse az igazságot, és ez a szerep számos rokon vonást mutat az inkvizitórius jogrendszerek vizsgálóbírói szerepkörével. A Perelőkészítő Kamara általi bírói ellenőrzés a nyomozati szakban szintén az inkvizitórius jogrendszerek sajátosságaként értékelendő tényező. Nincs esküdtszék a Bíróságon. A Római Statútum beismerő vallomásra vonatkozó eljárása mutat ugyan hasonlóságokat a *common law* szabályaival a bűnösség beismerését érintően, azonban az inkvizitórius eljárás jellegzetességei ugyancsak megtalálhatók benne. A Nemzetközi Büntetőbíróságnál a bizonyíték elfogadása néhány aspektusban különbözik az általános adverbális rendszertől, a bizonyítottság mércéje azonban (a vádlott bűnösségét az ésszerű kétséget kizáróan kell bizonyítani) már ismét a *common law* bizonyítási mércét követi.¹³

2. Összehasonlító elemzés

Az alábbiakban összevetjük az *ad hoc* törvényszékek alapvető sajátosságait a Nemzetközi Büntető Törvényszék főbb jellemzőivel, rámutatva az inkvizitórius, illetőleg akkuzatórius rendszerből átvett elemekre.

2.1. Processzuális alapelvek

2.1.1. A nyilvánosság elve

A nyilvános tárgyalás elve demokratikus elv: az igazságszolgáltatás átláthatóvá tételét szolgálja. Bár a tárgyalás nyilvános jellege ellenőrzést biztosít a vádlott számára is az eljárás fölött, esetenként a vádlott, a sértett és a tanúk számára is biztonságosabb lehet, ha nem kell a nyilvánosság előtt vállalniuk személyazonosságukat. Ezért a nyilvánosság elve nem lehet abszolút elv, hanem a vádlott, a sértett és a tanúk érdekeinek figyelembe vételével kell azt alkalmazni.

A Jugoszláviai Törvényszék Eljárási és Bizonyítási Szabálya (78. Szabály) megkívánja az Elsőfokú Tanács előtti eljárások nyilvánosságát. Mindazonáltal a 79. Szabály feljogosítja az Elsőfokú Tanácsot arra, hogy kizárja a nyilvánosságot az eljárás egészéről vagy annak egy részéről, amennyiben ezt a közrend, a közbiztonság, a sértett vagy a tanú személyazonosságának, vagy az igazságszolgáltatás érdekeinek védelme megkívánja.¹⁴

Ha az Elsőfokú Tanács a zárt tárgyalás mellett dönt, az alapul szolgáló okot közölnie kell. Ha a tárgyaláson bárki viselkedése fenyegető, vagy a tárgyalás méltóságát sértő, illetve a tárgyalóteremben megkívánt magatartási szabályokkal össze nem illő, akkor a

¹³ CALVO-GOLLER, KARIN: *The Trial Proceedings of the International Criminal Court*. ICTY and ICTR Precedents. Martinus Nijhoff Publishers. Leiden/Boston. 2006. 142–155.

¹⁴ 79.§ Zárt ülés

A bírói kamara elrendelheti a sajtó és a nyilvánosság kizárását az eljárás egészéről vagy egy részéről a következő okokból:

- közrend, vagy közbiztonság védelme;
- a sértett vagy a tanú biztonsága, védelme vagy személyazonossága titkosságának védelme- amint azt a 75.§ elrendeli – okából; vagy
- az igazságszolgáltatás érdekeinek védelme.

rendzavarót az Elsőfokú Tanács eltávolíthatja. Ha a vádlott az eljárást félbeszakítja, ő is eltávolítható a tárgyalóteremből a figyelmeztetést (rendreutasítást) követően.¹⁵

Az ICTY ítéletét nyílt tárgyaláson kell kihirdetni, a vádlott jelenlétében (98 Szabály). A gyakorlatban az ítéleteket és a határozatokat gyorsan elérhetővé teszik a nyilvánosság és a sajtó számára az Iktatóban elhelyezett másolatok készítésével és – a *Tadic* határozat óta – az interneten keresztül.¹⁶

A *Római Statútum* 64. cikkely 7. pontja¹⁷ több kivételt is meghatároz, amely megengegyi a nyilvánosság kizárását a tárgyalásról. Ezt a cikkelyt több kritika érte már nem egyértelmű megfogalmazása miatt és különösen azért, hogy engedélyezi az egész tárgyalás zárt körben történő megtartását.¹⁸ A szövegezés nyelvtani értelmezéséből úgy tűnik, hogy az eljárás bizonyos részeire korlátozza csak a zárt ülések lehetőségét és nem a teljes tárgyalásra. Ugyanakkor célszerű lenne megteremteni a nyilvánosság kizárásának lehetőségét a teljes tárgyalásról.

A *Római Statútum* 64. cikkely 7. pontja kivételként említi azt az esetet, amikor védelemre szoruló bizalmas vagy érzékeny információkat kell bizonyítékként bemutatni. Az „érzékeny információk” védelmére vonatkozó kitélt a gyakorlatban az állami nemzetbiztonsági okokra vonatkoztatják; a másik kivétel a vádlott, az áldozat és a tanúk védelmét szolgálja (*Római Statútum* 68. cikkelye). A *Római Szerződés* 74. cikkely 5. pontja kimondja, hogy az ítéletet nyílt tárgyaláson kell kihirdetni.¹⁶⁸

2.1.2. A szóbeliség elve

A nyilvános tárgyalás elvéből részben az is következik, hogy a tárgyalásnak szóbeli-nek kell lennie, különben a nyilvánosság biztosításának nem lenne értelme. A tanúk kikérdezését, (keresztkérdését) ugyancsak a tanúk szóbeli meghallgatása során lehet fogyanatosítani. A szóbeliség biztosítja, hogy érdemi kérdésekről ne lehessen titokban határozni; egyetlen bizonyítékot se lehessen elrejtteni. Mindent szóban kell előadni, a bizonyítékokat ezáltal mind a vádlott, mind a nyilvánosság elé tárva.

Noha az ICTY joga nem mondja ki kifejezetten, számos más cikkelyből kikövetkeztethető, hogy a tárgyalásnak szóbeli-nek kell lennie. Ilyen például a bizonyítékok advezariális vizsgálata (85. Szabály); a tárgyalás nyilvánossága (78. Szabály); illetve a vádlott azon joga, hogy jelen legyen a tárgyaláson (ICTY Statútum 21. cikkely 4. (d) pont).

Ugyanez igaz a Nemzetközi Büntető Törvényszékre (ICC) is. Ha az összes emberi jogi követelményt, különösen a *Római Statútum* 67. cikkelyében foglaltakat tiszteletben akarjuk tartani, akkor a tárgyalásnak szóbeli-nek kell lennie.

¹⁵ CALVO-GOLLER, 78.

¹⁶ SAFFERLING, CHRISOPH: *Towards an International Criminal Procedure*. Oxford Monographs in International Law. Oxford University Press. 2003. 238. p.

¹⁷ „A tárgyalás nyilvános. Az Első fokú Bíróság dönthet úgy, hogy különleges körülmények miatt az eljárást zárt ülésen folytatják le a 68. cikkelyben meghatározott célból vagy bizalmas, illetve kényes bizonyíték vagy információ védelme érdekében.” (Rome Statute Part IV., 64. Article, 7.) In: Rome Statute of the International Criminal Court. Published by the International Criminal Court 2008.

¹⁸ Lawyers' Committee for Human Rights, International Criminal Court Briefing Series. www.lib.uchicago.edu (2010. szeptember 26.)

2.1.3. A tárgyaláson való jelenléti jog, illetve a vádlott távollétében történő (in absentia) tárgyalások megítélése

A vádlottnak alapvető joga a tárgyaláson való jelenlét. Az elgondolás angol-amerikai eredetű; a kontinentális büntetőjogi rendszerek joggyakorlatában általában ismert – bizonyos feltételek mellett – a vádlott távollétében lefolytatott eljárás.

Az ICTY joggyakorlatát vizsgálva az ún. 61-es Eljárási Szabályban találunk utalást az *in absentia* tárgyalásra. Jó néhány írás született erről az eljárásról és a kommentátorok nagy többsége támogatja.¹⁹ Maga a Törvényszék sem habozott alkalmazni a 61-es Szabályt: idáig – öt eljárást folytatott le a 61. Szabály alapján és adtak ki következtetéseket nemzetközi elfogatóparancsot.²⁰

A „61-es eljárás” célja egy nemzetközi elfogatóparancs kiadása akkor, ha elég bizonyíték van a vádlott személy bűnösségére (61C Szabály). A bizonyítékokat az ügyész tárja a bírói testület elé, amely felülvizsgálja azokat a benyújtott vádindítvánnyal együtt. Mivel azonban nem kerül sor a bűnösség megállapítására, az eljárást inkább „*in absentia* nyomozásnak”, nem pedig „*in absentia* tárgyalásnak” nevezhetjük. Valójában az egész eljárás annak a problémának a kiküszöbölésére szolgál, hogy valószínűleg később sem lehet az ügyben szabályos tárgyalást tartani, mert a terheltet nem lehet a bíróság elé állítani. A törvényszék tehát begyűjti és rögzíti a bizonyítékokat. Amint azt Sidhwa bíró kijelentette, „ez alapján véve bocsánatkérés a Bíróság tehetetlenségéért, amiért nem képes hatékonyan ellátni a feladatait bizonyos államok hozzáállása miatt, akik nem akarják letartóztatni vagy átadni a megvádolt személyeket, illetve el sem ismerik a Bíróságot és nem hajlandók együttműködni vele.”²¹

A „61-es Szabály” alapján lefolytatott *in absentia* nyomozás után megtartott teljes körű tárgyalás nem hagyhatja figyelmen kívül az előző eljárás eredményeit. Ha például egy „*in absentia* nyomozati eljárásban” rögzített bizonyítékot fel lehet használni anélkül, hogy újra bemutatnák, akkor a korábban lefolytatott eljárás a vádlott számára hátrányos lehet. Gyakorlatilag ez azt jelenti, hogy a vádlottnak joga van az általa beidézett tanúkat kihallgattatni – akiket egyébként a vád is kikérdezhet –, ellenben azokat a bizonyítékokat, amelyeket a tanúk szolgáltatnak a vád számára, nem kell újra bemutatni, illetve a vád tanúit nem lehet ismételtén kihallgatni. Egy ilyen következmény megsemmisítené a tanúk kereszkikérdezésének jogát és ezáltal sértené a felek közötti fegyveregyenlőséget.²² Az új tárgyalásnak tehát teljes körűnek kell lennie: a tanúkat és a bizonyítékokat újra be kell mutatni. Az ártatlanság vélelmének megfelelő biztosítására az új tárgyalást más bíróból álló tanács előtt kell megtartani.

Az ICC-t felállító Római Statútum 63. cikkelye (ICC) szerint „a vádlottnak jelen kell lennie a tárgyaláson”. A rendelkezés jelentése nem csak a fizikai jelenlétre korlátozódik, hanem magába foglalja azt is, hogy a vádlottnak meg is kell értenie az eljárást.

¹⁹ SHRAGA, DAPHNA – ZACKLIN, RALPH: *The International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia*. 5 EJIL, 1996. 360.

²⁰ Prosecutor v Nikolic (Case No. IT-94-2-R61); Prosecutor v Maric (Case No. IT-95-11-R61); Prosecutor v Mršić, Radic and Sljivancanin (Vukovar Hospital) (Case No. IT-95-13-R61); Prosecutor v Rajić (Case No. IT-95-12-R61); Prosecutor v Karadžić and Mladic (Case No. IT-95-5-R61).

²¹ Különvélemény a Prosecutor v Rajić ítéletnél 1996. július 5-én és 1996. szeptember 13-án hozott határozatok alapján. Ügyszám: IT-95-12-R61.

²² Ezt a veszélyt az Amnesty International fogalmazta meg: IOR 40/05/94, 49. SAFFERLING, 245.

Egyetlen kivétel létezik az általános szabály alól, amely a 63. cikkely 2. pontjában található. Ha „a vádlott szándékosan félbeszakítja a tárgyalást,” az Elsőfokú Tanács eltávolítja őt a tárgyalóteremből és intézkedik arról, hogy figyelemmel követhesse a tárgyalást, valamint a tárgyalótermen kívülről utasíthassa a védőjét, ha szükséges távközlési úton. Ezen intézkedések csak kivételes körülmények esetén (miután más megoldás hatástalannak bizonyult) és csak annyi időre alkalmazhatóak, amennyire mindenképpen szükséges. A gyakorlatban az Elsőfokú Tanács előbb figyelmezteti a vádlottat, és csak ezután lehet őt eltávolítani, amennyiben folyamatos rendzavarásról van szó.

A Római Statútum 68. cikkelye értelmében kivételesen, tanúvédelmi okokból a vádlott tárgyalóteremből való kizárása is megengedett lehet, de az nem veszélyeztetheti a vádlott eljárási jogait. Végül a Római Szerződés 61. cikkelye rendelkezik az *in absentia* jóváhagyásáról az előtárgyalás során akkor, ha vádlott lemondott a jelenléti jogáról, vagy a felkutatására tett intézkedések eredménytelenül zárultak.

2.1.4. A tisztességes eljáráshoz való jog

Az eljárás során a vádlottat megilleti a tisztességes és pártatlan²³ tárgyaláshoz való jog. E tekintetben elsőként az eljárás lefolytatásának határidejét kell megvizsgálnunk. A gyors eljárásra vonatkozó garanciális szabály nem csak a tárgyalás megkezdéséig eltelt időre vonatkozik, hanem a tárgyalás befejezéséig, illetve az ítélet meghozataláig eltelt időt is magában foglalja. Az azonnali és gyors tárgyaláshoz való jog tehát két dolgot jelent: először a tárgyalás azonnali megkezdését, másodsorban pedig a tárgyalás gyors lefolytatását. Indokolatlan késedelemnek helye nincs, a rendelkezés célja, hogy mindkét felet megvédje a bírósági eljárásban a túlzottan nagy eljárási késedelmektől. Mégis, leginkább a vádlott számára garanciális szempont, hogy ne kelljen sorsát illetően indokolatlanul hosszú ideig bizonytalanságban maradnia.²⁴

Az egyik tényező, amit figyelembe kell venni az eljárás időtartamának ésszerűségénél: az ügy bonyolultsága. Az ügy összetettsége származhat a bizonyítékok mennyiségéből; a vádlottak vagy a vádpontok nagy számából; szakértők bevonásának szükségességéből; illetve a jogi kérdések bonyolultságából. A nemzetközi büntetőeljárásokban a bíróságoknak nemzetközi bűncselekményekről kell dönteniük, ami nem könnyíti és gyorsítja meg az eljárást, ellenkezőleg: a nyomozás és a tanúk prezentálása hosszú és nehézkes folyamat, amint az az ICTY munkájából is kitűnik.²⁵

Az ICTY Statútumának 21. cikkelye garantálja a vádlott számára a gyors eljáráshoz való jogot. A gyors tárgyalás szükségessége különös jelentőséget nyer annak fényében, hogy a vádlott a tárgyalás alatt általában letartóztatásban van. Azonban sem a Statútum sem a részletszabályokat rögzítő Eljárási Szabályok nem határoznak meg konkrét időbeni korlátokat. A gyakorlatban a Törvényszék előtt lefolytatott tárgyalások időigényesekek voltak. A *Tadic-ügyet* 1995. április 24-én kapta meg a Törvényszék, a tárgyalás 1996. május 7-én kezdődött, és végül 1 évvel később a vádlottat bűnösnek mondták ki 1997. május 7-én. A jogerős ítélet 2000. január 26-án született meg a fellebbezési eljárást követően. *Blaskic* 1991. április 1-jén adta fel magát, a vádirat 1995. november 10-én készült el. A tárgyalása 1997. június 24-én kezdődött meg. *Blaskic* sérelmezte a tár-

²³ A Római Statútum szerint a bíró kizárható az eljárásból, többek között akkor, ha pártatlansága „indokoltan kétségbe vonható”, vagy ha a bíró korábban „nemzeti szinten kapcsolódó ügyben vett részt.”

²⁴ SAFFERLING, 251.

²⁵ SAFFERLING, 253–254.

gyalás elhúzódtását, különösen a házi őrizetben eltölteni kényszerült időt. A Bírói Testület elutasította a vádlott indítványát: döntését az Európai Emberi Jogi Bíróság esetjogára alapozta, amikor kifejtette, hogy az eljárás elhúzódtásának kérdését a konkrét ügy ismeretében kell értékelni.²⁶

A *Római Statútum* 67. cikkelye 1. (c) pontja biztosítja a vádlott számára a jogot, hogy indokolatlan késedelem nélkül tárgyalni kell az ügyét.

2.1.5. Az ártatlanság véelme

Az alapelv szerint mindenkit ártatlannak kell tekinteni mindaddig, amíg bűnössége jogerősen bizonyítást nem nyert. A tárgyalási szakban az alapelvnek három különböző megközelítése ismert. Egyrészt azt jelenti, hogy a bizonyítási teher fő szabály szerint a vádlón van; másodsorban rendelkezik a bűnösség bizonyításának követelményéről; s végül a bíróság mérlegelő tevékenységéről.

A *bizonyítási teher* tekintetében „a bűnösség bizonyítása a vádat terheli” elv megköveteli, hogy a vád bizonyításának terhe a vádlóra háruljon, és minden egyéb, kérdéses tény, körülmény a vádlott érdekeit segítse elő. A kontinentális európai országokban – például Németországban –, a bíró kötelessége, hogy megtegyen minden szükséges eljárási cselekményt az anyagi igazság felderítése érdekében [StPO. 244. §]. Ő elnököl a tárgyaláson; vezeti a tárgyalást; ő hallgatja ki a vádlottat, a tanúkat; illetve mérlegeli a bizonyítékokat. Ebből kiindulva az inkvizitórius jellegű büntetőeljárás rendszerekben elvileg lecsökkenthetnénk az ártatlanság véelme alapelvének jelentőségét a pártatlan bíróság elvére. *Muhammad* megkérdőjelezi azt is, hogy a kontinentális rendszerekben az ártatlanság véelme alapján a bizonyítási teher a vádlóra hárul. Szerinte ugyanis azáltal, hogy az inkvizitórius rendszerben a bíróságnak létezik azon kötelezettsége, hogy „megtegyen minden szükséges cselekményt az igazság kiderítése érdekében”, a bíróság is aktív részese lesz a bűnösség bizonyítására irányuló processzusnak.²⁷

A fentiek alapján megfogalmazhatjuk pozitívan: miszerint a bizonyítási teher a hatóságokon van; vagy negatívan, mondván, hogy a bizonyítási tehernek nem szabad a vádlottra hárulnia.

A *bűnösség bizonyítása, illetve a bizonyítottság mércéje* vonatkozásában a vádló fél feladata állításai igazságtartalmának bizonyítása. De vajon a bizonyítottság milyen fokát kell átlépni ahhoz, hogy az alátámassza a vádlott bűnösségét?

A fő szabály az ésszerű kétséget kizáró bizonyítottság követelménye. Az „ésszerű kétely” alapelve általánosan elismert és a nemzetközi büntetőjogban is alkalmazott elv. A nemzetközi büntető bíróságok tartózkodnak annak elismerésétől, hogy az ésszerű kétség elve felett létezik más, esetleg plusz követelmény a bűnösség bizonyítására vonatkozóan. A bizonyítás során fennmaradt bárminemű kétség azonban a vádlott javára értékelendő (*in dubio pro reo* elv). Ha tehát a vád nem tudja bizonyítani a bűncselekmény elkövetésének tényét, vagy a tényállás egyes részleteit teljes bizonyossággal nem sikerül alátámasztania, akkor az *in dubio pro reo* esete lép fel; csak azokat a tényeket lehet figyelembe venni, amelyek a legkevesebb hátrányos hatással vannak a vádlottra. Példaként lehet azt felhozni, hogy az ügyész vádat emel valaki ellen egy büntetőtáborban el-

²⁶ SAFFERLING, 255–256.

²⁷ HENKIN, LOUIS (szerk.): *The International Bill of Rights: The Covenant on Civil and Political Rights*. New York. 1981. 138., 150.

követett háborús és emberiség elleni bűncselekmények miatt, aki azzal védekezik, hogy nem ő a bűnös, hanem az ikertestvére. Ha az ügyész nem tud minden ésszerű kétséget eloszlatni a vádlott személyazonosságával kapcsolatosan, akkor az ártatlanság vélelmét nem sikerült megdönteni. Másrészről, ha a vádlott személyazonossága nem kérdéses, de nem nyilvánvaló, hogy a vádlott egy etnikai, vallási vagy másként meghatározható csoportot akart elpusztítani, amikor megvert, megölt vagy fogva tartott személyeket, akkor az *in dubio pro reo* elve érvényesül és az emberiség ellen elkövetett bűnök vádját ejteni kell. Ebben az esetben azt – a tényállás megállapíthatósága szempontjából jelentős – kérdést, hogy a vádlott szándéka kiterjed-e az emberiség elleni bűncselekmény elkövetésére nem lehetett megfelelően megválaszolni, ezért a vádlott javára szóló tényeket kell figyelembe venni. Példánkban ez azt jelenti, hogy a vádlottat csak háborús bűnökért lehet elítélni.²⁸

A bíróság mérlegelő tevékenysége az egész eljárásban érvényesül, hiszen a bíróság a bizonyítékok értékeléséről a tárgyalás alapján kialakult, szabad megítélése alapján dönt. A bírák feladata, hogy döntsenek az ügyben és hozzanak ítéletet az eljárás során feltárt bizonyítékok figyelembevételével, ezután szabadon és saját lelkiismeretük alapján vonják le következtetéseiket a vádlott bűnösségét illetően.

Az ICTY alapszabályának 21. cikkely 3. pontja tartalmazza az ártatlanság vélelmére vonatkozó rendelkezéseket.²⁹ Ismeretesen az ICTY eljárása főként az akkuzatórius eljárás menetét követi, a bizonyítási kötelezettség a vádlót terheli. A bizonyítottság fokát illetően az Alapszabály nem rendelkezik. Az ICTY 87-es Szabálya szerint „a bűnösség csak akkor állapítható meg, ha a bírói tanács többsége meg van győződve arról, hogy a bűnösség ésszerű kétségeket kizáróan bizonyított.”

Habár „az eltérő vélemény hagyománya” (88C. Szabály) megszokott az angolszász jogászok számára, a kontinentális jogrendszerbeli jogászok számára nem ismert.³⁰ Az ICTY bírói tanácsainak viszont tartózkodniuk kellene az eltérő véleményektől a bűnösség kérdésében. Az eltérő véleményeknek csupán a jogot érintő kérdésekben engedhető tér és indokolt lenne kikerülni őket a tárgyalást megelőző szakaszban.

Az ICC vonatkozásában az ártatlanság vélelmének elvét a Római Statútum 66. cikkelye rögzíti.³¹

Az ICC-nél a Római Statútum 74. cikkelyének 3. pontja értelmében létező többség, – mint a határozatképességhez szükséges létszám – hasonló az ICTY-belihez. Az ártatlanság vélelmének megdöntéséhez elég, ha az eljáró három bíró többsége megállapítja a bűnösséget.³² Az előkészítő tárgyalásokon több képviselő is előterjesztette, hogy a dön-

²⁸ SAFFERLING, 260.

²⁹ „A jelen Alapszabály rendelkezéseivel összhangban a vádlottat mindaddig ártatlannak kell tekinteni, míg bűnösségét be nem bizonyítják.”

³⁰ Németországban csak a Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában létezik különvélemény, az összes többi bíróságnál, beleértve a Legfelsőbb Bíróságot is, szükséges megegyezni az ítéletben és annak indokolásában.

³¹ 66. cikkely, Római Statútum

1. Mindenkit ártatlannak kell tekinteni mindaddig, amíg az alkalmazandó jog szerint a bíróság előtt a bűnösségét be nem bizonyították.

2. Az ügyész terheli a vádlott bűnösségének bebizonyítása.

3. A vádlott elítéléséhez a bíróságnak ésszerű kétséget kizáróan meg kell győződnie a vádlott bűnösségéről.

³² A tény, hogy a többség mindig kétharmados többség lesz csak pusztán véletlen egybeesés az eljáró bírák számának köszönhetően, semmiféle jelentőséget sem kell ennek tulajdonítani. Commentary on the Rome Statute, 74. cikk, No. 25.

tésnek egyhangúnak kellene lennie a bűnösség megállapítása esetében,³³ azonban a büntetés kiszabásánál már elegendő lenne a többségi álláspont. Mindkét nézőpontot bemutatták, egyrészt az angolszász igazságszolgáltatásban ismert gyakorlatot (különvélemények és eltérő vélemények); másrészt az ezt bírálót, amely a kontinentális európai büntetőeljárás jogokban elterjedt. Utóbbi kiemeli a Bíróság hitelességének és tekintélyének aláásásával kapcsolatos potenciális veszélyt, amely a külön és eltérő vélemények engedélyezésével jár együtt. *Safferling* szerint a legnagyobb óvatossággal kell eljárni a büntetőeljárás tárgyalási szakaszában az eltérő vélemények és a többségi döntések előterjesztése során.³⁴ Végül egy kompromisszum érvényesült, amely szerint a Római Statútum 74. cikkelyének 3. és 4. pontjai alapján a bírának törekedniük kell az egységes álláspontra. Ha azonban nem sikerül elérni a bírák közötti egyetértést, amelynek elérésére legfőbb céljukként törekedniük kell, akkor a döntésnek be kell mutatnia a többségi és a kisebbségi nézőpontot egyaránt.

Ezen javaslatok visszatükröződnek a Római Statútum 74. Cikkének 2. pontjában, amely lefekteti, hogy a döntésnek a teljes eljárás és a bizonyítékok értékelésén kell nyugodnia, mely korlátozva van a tárgyaláson a bírói testület előtt bemutatott bizonyítékokra és az ott megtárgyalt tényekre és körülményekre.

2.1.6. A fegyveregyenlőség elve

Az alapelv a nemzetközi jog keretén belül fejlődött ki. Egyes elemei (például annak a joga, hogy a védelemnek elegendő ideje és eszközei legyenek a felkészüléshez) magában foglalják a minimum garanciákat, míg más elemei (például a vádlott azon joga, hogy a vádlóhoz hasonlóan a tagállam területén eljárhasson és bizonyítékokat szerezhessen be) a *fair eljárás* alapjaira utalnak.

Az elvnek nagyobb jelentősége van az akkuzatórius rendszerben, ahol a szembenálló felek egymás ellen küzdenek, és egyenlő fegyverekkel kell hogy rendelkezzenek ahhoz, hogy a harc tisztességes legyen. Ezért az egyenlőség inkább jelenti az egyes felek eszközeinek és jogainak egyensúlyba hozását, tekintettel az eljárásban betöltött szerepben megnyilvánuló különleges eltérésekre, mint az eszközök és jogok teljes egyenlőségét. Mindkét félnek alkalmat kell biztosítani arra, hogy bemutatthassa az ügygel kapcsolatos álláspontját mind a tényekre, mind a jogi kérdésekre vonatkozóan. Továbbá mindegyiküknek lehetőséget kell biztosítani, hogy reagáljon a szembenálló fél álláspontjára.

Az angolszász rendszer tehát természetéből eredően jobban hajlik az egyenlőség elismerése felé, mint az inkvizitórius jogrend. Ez a rendszer az érvek és ellenérvek felek általi bemutatásán alapszik. A vád azonban előnyösebb helyzetben van az információk begyűjtése és a bizonyítékok felderítése során; a védelem számára egyre nehezebbé válik a vád bizonyítékainak megcáfolása. A szakértői bizonyítás is problémának bizonyul a fegyveregyenlőség terén. Az angolszász rendszerben majdnem mindig két szakértő szerepel az eljárásban, akik egymásnak ellentmondó bizonyítékokat szolgáltatnak, igazolva a megbízó fél állításait.

Az inkvizitórius rendszer természetéből adódóan nem hajlik a felek közötti egyenlőség elve felé. A bíró deríti fel az anyagi igazságot, a tényigazság nem a két fél előadásai nyomán jön létre. Ebben a rendszerben a fő probléma az, hogy a bíró teljesen ismeri a

³³ Report of the PrepComm I, para. 291.

³⁴ SAFFERLING, 264.

vád anyagát, ezért gyakran úgy tűnik, mintha a bíró és a vád képviselője szorosan együttműködne. Elméletileg lehetséges, hogy ez nem vagy csak csekély szerepet játszik, mivel az eljárás korábbi szakaszaiban készült jegyzőkönyvek közvetlen hatást nem gyakorolnak az ítéletre. Kritikával illethető azonban a bírák ismereteinek közvetett hatása, amelyek nem mindig kedvezőek a vádlott számára.

A kontinensen a szakértő-problémát az angolszász hagyományoktól eltérő módon oldották meg. A szakértőket a bíróság jelöli ki (Németországban pl. §§ 72 és 75 StPO), aki ezáltal függetlenebb lesz, mint a vád érdekében bizonyítékot szolgáltató angolszász jogrendszerbeli kollégája. Németországban napjainkban elterjedtek azok a vélemények, melyek szerint a tárgyalás kimenetele egyre inkább a szakértőktől válik függővé, mivel a bírák gyakran alapozzák marasztaló ítéleteiket a szakvéleményeikre anélkül, hogy további bizonyítást vennének fel az ügyben.³⁵ Álláspontunk szerint a bíróság által kijelölt hivatalos szakértők bevonása mindaddig helyes, amíg garantált a szakvélemények magas szakmai színvonala. Mindazonáltal a védelemnek lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a bíróság által kijelölt személy tudományos megállapításait kifogásolja.

Az akkuzatórius jellegű ICTY esetében a szabályok nagy erőfeszítéssel próbálják a két szembenálló fél jogait egyensúlyba hozni. Figyelmet fordítanak arra, hogy mindig a védelem számára biztosítsák az „utolsó szót”, hogy ezáltal alkalma legyen a vád perbeli tényállításainak megcáfolására (lásd Szabályok 84–6.). *Nstereko* azt állítja, hogy a vádló azon joga, miszerint kérdést tehet fel a vádlottnak az ICTY-hez fordulás után, tisztességtelen előnyt jelent a vádló számára, mivel a védelemnek nincs joga ahhoz, hogy bármilyen előzetes eljárás során a vád tanúit kikérdezze.³⁶ Mindenesetre ez a lehetőség csak kivételes intézkedésként jelenik meg (63. Szabály). Továbbá számos garanciális jellegű biztosíték alkalmazása kötelező, mint például az ügyvéd jelenléte; a kihallgatás rögzítése; a vádlott kioktatása, figyelmeztetése.

Nehézségek merültek fel a 61. Szabályon alapuló eljárás tekintetében, ugyanis nem rendelkezik a szabály a védelem képviseletéről. A *Karadzic* és a *Mladic* ügyekben ezt hozta fel kérdéses pontként a két védő, akik a vádlottak oldalán, az eljárásba történő belépést követelték. A Bírói Tanács visszautasította a követelést, mondván, hogy a 61. szabály szerinti eljárás nem tárgyalással kapcsolatos eljárás volt, hanem nemzetközi elfogatóparancs kibocsátására irányuló felülvizsgálati eljárás.³⁷

A Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC) eljárási szabályainak is biztosítaniuk kell, hogy mindkét felet, a vádat és a védelmet is ugyanazon jogok és eszközök illessék meg az eljárás során.

2.1.7. A védekezéshez, illetve a védelemhez való jog

A Római Statútum 55. cikkely 2. pontja; 61. cikkely 3. pontja és a 67. cikkely minimum garanciái kiemelik, hogy a vádlottnak joga van ahhoz, hogy részletesen tájékozottassák az ellene emelt vádakról. Ki kell oktatni őt a terhére rótt bűncselekmény természetéről és minden olyan tényről, amely az ügy megítélése szempontjából lényeges lehet. A vádlottat olyan helyzetbe kell hozni, hogy meg is érte az üggyel kapcsolatos lényeges információkat: a tájékoztatásnak olyan nyelven kell megtörténnie, amelyet a

³⁵ HATCHARD, J. – HUBER, B. – VOGLER, R. (eds.): *Comparative Criminal Procedure*. British Institute of International and Comparative Law. London, 1996. 235. p.

³⁶ SAFFERLING, 268.

³⁷ *Karadzic és Mladic ítélet* 1996. július 24. Ügyszám: IT-95-5-R61.

vádlott „teljes mértékben ért és beszél”, vagy olyan nyelven, amelyen a vádlott „érthetően ki tudja fejezni magát.”³⁸ Ha a vádlott nyelvi akadályoktól eltérő okból nem érti a tárgyaláson elhangzottakat, az Elsőfokú Tanács rendelkezése, vagy valamelyik fél indítványa alapján a vádlottat alávethetik orvos-szakértői vizsgálatoknak azért, hogy kiderüljön, alkalmas-e arra, hogy a tárgyaláson részt vegyen.

Mint a tisztességes tárgyaláshoz tartozó egyik minimum garancia, a vádlottnak biztosítani kell, a „megfelelő időt és lehetőségeket, hogy felkészülhessen a védelemére”. A megfelelő idő relatív fogalom, ennek mértékét esetről esetre döntik el. Ezen kívül a vádlottnak joga van ahhoz, hogy „szabadon kommunikálhasson a védőjével, akit ő maga választott.” Biztosítani kell, hogy a védelemnek legyen ideje felkészülni a tárgyalásra. Számos rendelkezés részletezi, hogy a vádlott hogyan kommunikálhat az ügyvédjével, például biztosítanak nekik kijelölt irodai térséget, sőt a védőügyvéd a bírósági könyvtárat is látogathatja.

A vádlottnak joga van, hogy „általa választott jogi segítő útján képviseljk” és hogy erről a jogáról őt tájékoztassák, továbbá a Bíróság által kijelölt jogi segítséget vegyen igénybe, ha „az igazságszolgáltatás érdeke azt kívánja”. Biztosítani kell a vádlottnak, hogy a jogi segítséget ingyenesen vehesse igénybe. Ezen jog időről időre biztosított minden olyan személynek, akinél felmerül, hogy bűncselekményt követett el, egészen az eljárás végéig.

2.2. Az eljárás alanyai, a hatóságok

2.2.1. A bíróság

Az inkvizitórius büntetőeljárásban a bíró az eljárás kulcsfontosságú szereplője. Ő elnököl a tárgyalás folyamán; ő nyitja és kezdi meg, rekeszti be, napolja el a tárgyalást; ő ad helyt vagy utasítja el az indítványokat, és ő felügyeli a tárgyalás tekintélyét. E funkcionális hatáskörökön felül a bíró előtt történik a bizonyítás lefolytatása, ő kérdezi ki a tanúkat. A bíró kéri be a bizonyítékokat, előtte folyik a bizonyítási eljárás, amely végül a tényigazság feltáráshoz vezet. Habár a vád és a védelem kérheti általa nélkülözhetetlennek tartott bizonyíték felvételét, az erre vonatkozó döntést a bíróság hozza meg. Végül a bíró határoz a vádlott büntetőjogi felelősségéről, mely döntését „a szóbeli tárgyalás egészéből levont benyomásaira” (§ 261 StPO) kell alapoznia. A kontinentális bíró szerepe tehát három elemből áll: (1) az eljárási funkció, amely a büntetőper lefolytatása feletti elnöklést jelenti; (2) a vizsgálati funkció, amely a bizonyítás lefolytatását és a bizonyítékok vizsgálatát jelenti; és (3) a döntéshozatali funkció, amely a vádlott elítélését és rá büntetés kiszabását, avagy felmentését jelenti.³⁹

A bíró szerepe az akkuzatórius rendszerben, összehasonlítva az előzővel, jóval korlátozottabb. A bíró csak a tárgyalás lefolytatása felett elnököl. Esküdtszéki eljárásban a jognak megfelelően irányítja az esküdtszéket, magyarázattal és tanácsokkal szolgál nekik a bizonyítási eljárás vonatkozásában. A bírónak nincs közvetlen szerepe a bizonyítás lefolytatása és a tanúk kikérdezése során, ez a vád és a védelem feladata. Miután az esküdtszék meghozta az ítéletét, a büntetés kiszabása a bíró feladata.

³⁸ Ez a jog bővebb és részletesebb annál, mint amit az ICTY és az ICTR biztosít, amelyek csak a tájékoztatáshoz való jogot fogalmazzák meg.

³⁹ SAFFERLING, 217.

Az akkuzatórius rendszerben eljáró bíró szerepét gyakran hasonlítják játékvezetőhöz egy labdajátékhoz kapcsolódó sportverseny során. Habár ez az analógia komolytalannak tűnhet, némi igazság van benne. A bíró funkciója, hogy biztosítsa a tisztességes eljárást és felügyelje a felek perbeli magatartását. Általában az anyagi jogi kérdésekbe – az elítélt személy büntetésének kiszabásán kívül – nincs beleszólása. Az ilyen bíró funkciója két elemből áll: (1) az eljárási funkció (lásd fentebb); és (2) a büntetéskiszabási funkció, amely nem egyezik meg a fent említett döntéshozatali funkcióval, csupán egy része annak.⁴⁰

Az ICTY leginkább az akkuzatórius struktúra mintáit veszi alapul. A bíró szerepe úgy van meghatározva, hogy többé-kevésbé egy független „játékvezető”-je legyen az eljárásnak a vád és a védelem általi lefolytatása során. Nincs azonban esküdtszék, amely a tettes bűnösségéről döntene, helyette bírák vannak, három az Elsőfokú Tanácsban, öt a Fellebbviteli Tanácsban (ICTY Statútum 12. cikkely), akik a határozatokat hozzák (87., 88. Szabály).⁴¹ Az elsőfokú eljárásban három bíróból álló tanács dönt a bűnösség kérdésében, de a büntetéskiszabás is a tanács feladata.⁴² Ez nagy változást alapoz meg a bíró szerepe tekintetében, és eltávolodik a többségében akkuzatórius büntetőpertől. Ahelyett, hogy csupán „játékvezetőként” funkcionálna, az ügy érdemi részébe is beleszólása van. Az ICTY bírāja mind az eljárási funkcióval, mind a döntéshozatali funkcióval fel van ruházva. Olybá tűnhet, hogy hivatalból történő bizonyítási jogosultsággal nem rendelkezik, viszont a vizsgálati funkció sem hiányzik teljes egészében. A 85B. Szabálynak megfelelően a bírónak lehetősége van kérdést intézni a tanúhoz az eljárás bármely szakaszában. Az eljárás részletszabályait rögzítő Eljárási és Bizonyítási Szabályok ennél is tovább mennek. Az Elsőfokú Tanács beavatkozhat a bizonyítás menetébe és bármelyik felet kötelezheti további bizonyítékok bemutatására. Továbbá, a Tanács maga is megidézhet tanúkat és elrendelheti a kihallgatásukat (98. Szabály) a felek által lefolytatott bizonyítási cselekmények után (85A. Szabály). Az ICTY Elsőfokú Tanácsai sok esetben éltek ezen lehetőségükkel és saját kezdeményezésükre, hivatalból idéztek meg tanúkat. Ez esetben a tanút először a bírák, majd a vád, végül a védelem kérdezi ki.

A bírónak a bizonyítás lefolytatásába való beavatkozása nem a felek érdekeinek megfelelően történik, hanem attól függetlenül, célja az anyagi igazság kiderítése, ilyen értelemben „inkvizitórius”. Így a bíró szerepe magában foglalja az eljárási és a döntéshozatali funkciót is, amelyek tipikusan „inkvizitórius” funkciók. Az egyetlen különbség a kontinentális jogrendszerek bírójához képest az, hogy az előbbi kizárólagosan felel a bizonyítás lefolytatásáért, míg a hágai bírónak ilyen értelemben csak mellékes, kiegészítő feladatköre van.

A Római Statútum (ICC) 64. cikkelyének 9. (b) és 8. (b) pontjai azt a jogosultságot ruházzák a bíróra, hogy fenntartsa a rendet a tárgyalás során és irányítsa az eljárás lefolytatását. Ennek megfelelően a bíró elnököl a főtárgyalás lefolytatása felett, ezáltal

⁴⁰ SAFFERLING, 218.

⁴¹ A bírákat az ENSZ Közgyűlésén tartott szavazást követően nevezik ki. A tagállamok legfeljebb 2 bírát jelölhetnek, akik közül csak az egyik lehet az adott ország állam polgára. A kinevezés feltétele, hogy a bírának meg kell felelniük hazájuk legmagasabb bírói tisztségének betöltéséhez szükséges feltételeknek, erkölcsileg kimagasló személyiségnek és pártatlannak kell lenniük. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa elkészíti a jelöltek listáját, majd kiadja a pályázók „lerövidített listáját”, „figyelembe véve a világ főbb jogrendszereinek megfelelő képviselőit (Alapszabály 13.2.c. bekezdés). A bírákat négy évre nevezik ki és újraválaszthatóak. Államként egy bíró nevezhető ki a Törvényszékhez. PAKES, 312.

⁴² A többségi döntés általában elég a határozathozatalhoz, ez a megoldás azonban nem mentes a kritikák alól.

kimerítve az eljárási funkciót. A tárgyalás előkészítése során az ICC Statútuma fontos szerepet biztosít a bizonyítás során az Előkészítő Tanácsnak (*Pre-trial Chamber*): lehetővé teszi számára, hogy indítványozza a vádhatóságnak, meghatározott vádpontok tekintetében további bizonyítékokat szerezzen be.⁴³ A tárgyalás alatt az Elsőfokú Tanács felel minden felmerülő eljárási kérdésért (Római Statútum 64. cikkely). Továbbá, az ICTY-hoz hasonlóan esküdtszék hiányában az ítélethozatal is a bírák feladata. Az ICC bírái, három az Elsőfokú Tanácsban⁴⁴ és négy plusz az elnök a Fellebbviteli Tanácsban⁴⁵ ezáltal a döntéshozatali funkcióval is rendelkeznek.⁴⁶ Eredetileg az eljárás és a bizonyítás szabályait maguk a bírók dolgozták volna ki. A Római Statútum 51. cikkelye viszont az államok közös gyűlése döntésének javára döntött, a bírák csupán egy halovány jogosultságot kaptak arra, hogy szükség esetén ideiglenes szabályokat alkossanak. Annak a mértéke, hogy mennyire foglaltatnak benne szerepükben az „inkvizitórius funkciók”, nem tisztázott.⁴⁷

A tárgyalás során tehát a bíróság kérdéseket tehet fel. Ezek a kérdések nem csak a meglévő bizonyítékokkal lehetnek kapcsolatosak, hanem új bizonyítékok feltárását is célozhatják. A bíróságnak joga van továbbá tanúk megidézését elrendelni. E jogával a bíróság rendszerint akkor él, amikor a tanú a felek idézésére nem jelent meg vagy amely tanú vallomását az ügy kimenetele szempontjából a bíróság lényegesnek ítéli. A gyakorlatban erre általában akkor kerül sor – és ezt az ICC Statútuma rögzíti –, ha a bíróság szerint az ügyész nem tesz megfelelően eleget a bizonyítási kötelezettségének.⁴⁸

Mindhárom bíróság (ICTY, ICTR, ICC) tevékenysége kiterjedhet a bizonyítás korlátozására. Az ICTY és az ICTR Statútuma rögzíti, hogy a bíróság meghatározhatja a tárgyaláson kihallgatásra kerülő tanúk számát és korlátozhatja egyes kérdések időtartamát. Az ICC előtt folyó eljárásokban joga van a bíróságnak ahhoz, hogy kiválassza a felek által előterjesztett bizonyítékok listájából a tárgyalásra bocsátható bizonyítékokat és meghatározza azok előterjesztésének a sorrendjét. Emellett a bíróság a tanút elsőként hallgathatja ki.

A bíróság elutasíthatja a felek bizonyítási indítványait, ha: a bizonyíték nem bocsátható tárgyalásra (*the evidence is inadmissible*); a bizonyítási indítvány köztudomású tényre irányul (*if the fact to be proven is of common knowledge*); a bizonyítani indítványozott tény a döntés szempontjából irreleváns (*if the fact to be proven is irrelevant for the decision*); már bizonyított tény bizonyítására irányul (*if the fact to be proven is already established*); a bizonyíték a bizonyítandó tény bizonyítására nem alkalmas (*if the evidence is not qualified to prove the fact to be proven*); a bizonyíték ésszerű időn belül nem szerezhető be (*if the evidence is not within reach*); a bizonyítási indítvány kizárólag az eljárás elhúzódtását vagy az eljárás akadályozását célozza (*if the request is solely motivated by the intention to delay or obstruct the procedure*); olyan tény bizonyítására irányul, amely a vád érdekeit szolgálja ugyan, de a védelem a tényt nem vitat-

⁴³ FARKAS

⁴⁴ Római Statútum 39. cikkely 2. (b) (ii) pont

⁴⁵ Római Statútum 39. cikkely 1., 2. (b) (i) pontok

⁴⁶ Római Statútum 74. cikkely

⁴⁷ Az ENSZ Nemzetközi Jogi Bizottsága (ILC) a következő kommentárt fűzi ehhez: „A bíróság eljárásának részletes szabályait rögzíteni kell, ezek minden kétséget kizáróan fejlődni fognak a gyakorlatban. Célszerű, hogy a bíróság maga rendelkezzen a joggal, hogy tanúkat idézzon és kérdéseket tegyen fel, és bár lehetséges hogy ezt a feladatot a vádlóra és a védelemre hagyja, ez nem csorbíthatja a vádlott védelemhez való jogát.” Report ILC, Atr. 38, para 3.

⁴⁸ FARKAS

ja (*if a relevant fact that is only favourable for the accused can be treated as if it were established*). Amint látható, az ICC bírói tanácsa széles körű jogokkal rendelkezik a bizonyítási eljárás befolyásolására és nem zárható ki, hogy ezen jogok a jövőben a bíró alkotta jog segítségével bővülni fognak.⁴⁹

2.2.2. A vád

Az akkuzatórius rendszerben a vádló a jogi csatározás egyik szembenálló fele. Az ügyész feladata, hogy az állam érdekét képviselje: ami a jogsértő elítélése. Az érdek bármi áron történő érvényesítése azonban egyértelműen tilalmazott, mivel az ügyész az igazság szolgálója, az igazságkeresésre szóló nyilvános felhatalmazása azonban nem terjedhet túl a bűnös feletti bűnvádi eljáráson. Az ügyész minden körülmények között kötvé van az igazságosság és az objektivitás elveihez, míg az ellenfele nem feltétlenül.⁵⁰

Ennek több következménye van. Az ügyész nem folyamodhat hazugságokhoz, és nem használhat fel hamis tanúvallomást. A védelem tanújával szembeni előzetes álláspontját fel kell fednie, ami által megkönnyíti a védelem keresztkérdéseit. Tartózkodnia kell a tények elferdítésétől a keresztkérdések során. Az ügyésznek olyan bizonyítékokat is a bíróság rendelkezésére kell bocsátania, melyek a terheltre nézve kedvezőek. Vitatott a vád azon kötelessége, hogy teljes és részletes beszámolót kell-e adnia a védelemnek az ügyben történt rendőrségi nyomozómunkáról. Azonban annyi biztos, hogy a terheltre nézve kedvező bizonyítékokat nem tarthat vissza.

A kontinentális rendszerben a vád szerepe a bírósági szakaszban tisztán körülhatárolt. Az ügyész feladata a bizonyítékok összegyűjtése (nyomozati tevékenység), a gyanúsított megvádolása (vádemelés) és a bizonyítékok előadása a bíróság előtt (vádképviselet). A vádelvből adódik az ügyész azon kötelessége, hogy eljárást kezdeményezzen a bíróság előtt, amely hivatalból nem folytathatja le a tárgyalást. Mivel a bíró a vádirat benyújtását követően átveszi az irányító szerepet, az ügyésznek nincs olyan nagy befolyása a tárgyalás végeredményére, mint angolszász kollégáinak. A főtárgyalás kezdetén az ügyész ismerteti a vádat. Noha az ügyész – miután a bíró befejezte a kihallgatást – kérdéseket tehet fel a tanúnak, gyakran tartózkodik ettől, annak érdekében, hogy elkerülje a bíró összezavarását. Azonban ez nagymértékben függ az ügyész személyes karakterétől és a bíró valamint az ügyész viszonyától. A főtárgyalás végén az ügyész előadja az álláspontját az üggyel kapcsolatban (vádbeszéd), amely a lefolytatott bizonyítási eljárás összegzése, majd előterjeszti kérelmét a bűnösség megállapítására, valamint a büntetés kiszabására.

A nemzetközi büntetőbíróságok előtt a bizonyítékok beszerzése, előterjesztése és bíróság előtti bemutatása alapvetően a felek feladata. Ők döntenek el, hogy milyen jellegű és mennyiségű bizonyítékot kívánnak a bíróság elé terjeszteni. A vádhatóságnak azonban ebben a folyamatban fontos szerep jut. Mindhárom nemzetközi büntetőbíróság előtt érvényesül a tényállás teljes körű felderítésének alapelve, amely alapján a nyomozás során a terheltet mentő és enyhítő körülményeket is tisztázni kell. A vádhatóság kötelessége ezen túl az is, hogy a nyomozás anyagát a védelem rendelkezésére bocsássa. Ezál-

⁴⁹ FARKAS

⁵⁰ Ez kifejezésre jutott az R v Banks ügyben: „az ügyészeknek nem a vádlott elítélése céljával kell kifejezni tevékenységüket, inkább úgy kell viselkedniük, mint az igazságügy igazgatásában közreműködő igazságügy-miniszternek.” R. v Banks 81916) 2 K 261. In: SAFFERLING, 221.

tal az Ügyészség különösen az ICC előtt az eljárás független és pártatlan szereplőjévé válik, amely a kontinentális európai büntetőeljárásból átvett megoldás.⁵¹

Az ICTY eljárásának szerkezete sok tekintetben hasonlít az angol-amerikai büntető-eljárási rendszerhez. Következésképpen az ügyész szerepe is hasonlít az akkuzatórius rendszerbeli ügyési szerepkörhöz. A nyitóbeszédeket követően az ügyész ismerteti a bizonyítékait, majd a védelem által előadott bizonyítékokra hoz cáfoló bizonyítékokat. A tanúk kihallgatása általában a felek dolga. Az ügyész kihallgatja a vád tanút, kereszt-kérdéseket tesz fel a védelem tanúinak, majd záró beszédet tart.

Az ügyész pontos szerepe nincs meghatározva a Római Statútumban (ICC). Azonban feltételezhető, hogy szerepe hasonló az ICTY ügyészéhez. A Római Statútum 64. valamint 69. cikkelye rögzíti, hogy a bizonyítékok biztosítása főként a felek feladata. A bíróság segítséget nyújthat ehhez, ha a felek maguk nem tudnának eljárási cselekményeket végezni: ilyen segítség lehet például egy elfogatóparancs kiadása; a tanúk megjelenésre és vallomástételre kötelezése; vagy tárgyi bizonyítási eszköz szolgáltatására való kötelezés.

2.2.3. A védelem

A másik fél, a védelem, nincs olyan korlátozásoknak kitéve, mint a vád. A védő kizárólag a vádlott érdekeit képviseli. Ezért a védő nem az „igazság szolgálója”, így nem kell objektívnek lennie. (Például nem kell a vád előtt felfednie ügyfelének vagy a védelem tanúinak esetleges korábbi elítélését.) Általánosságban bármilyen eszközt felhasználhat, hogy biztosítsa ügyfele felmentését, természetesen e körben bűncselekményt nem valósíthat meg.

A védő kötelezettségének három oldala van: képviselési kötelezettség; az igazságnak való elkötelezettség; és hallgatási kötelesség. Minden eszközt fel kell használnia, amely ügyfele ártatlanságát bizonyíthatja és amely rámutat az eljárás során felmerült kétségekre; azonban nem hazudhat a hatóságoknak és nem fedheti fel, amit a védelem titkosan közölt vele.⁵²

A büntetőeljárás angol-amerikai rendszerében a védelem kétség kívül aktív szerepet játszik. A védő bizonyítékokat prezentál, tanúkat idéztet meg; megpróbálja megcáfolni a vád álláspontját a vád tanúhoz intézett keresztkérdésekkel. A kontinentális védő sokkal korlátozottabb jogosítványokkal rendelkezik. Védelem érdekében érvel és bizonyítási indítványokkal él. A védelem tanúinak kikérdezése, – csakúgy mint a vád tanúinak kihallgatása – azonban teljesen a bírő feladata. A védő további bizonyítási indítványokat intézhet a bírőhoz, aki eldönti, hogy helyt ad-e ezen indítványoknak vagy sem.

A Jugoszláviai Nemzetközi Büntető Törvényszék eljárásában a védő hasonló szerepet játszik mint az angol-amerikai büntetőeljárási rendszer védője. Az eljárás egyik részeseként tanúkat idéztet, bizonyítékokat terjeszt elő és elutasítja, megcáfolja a vád bizonyítékait. A védelem bizonyítékai a vád bizonyítékai után kerülnek előadásra. A bizonyítékok ismertetését nyitóbeszéd előzheti meg. Az ICTY tanácsnoka kiadott egy szabályzatot a védők szakszerű eljárásáról,⁵³ amelyre a *modus operandi* összegyűjtéseként tekinthetnek számos országban. E szabályok szerint a védőnek gondosan kell eljár-

⁵¹ FARKAS

⁵² ROXIN, C.: *Strafverfahrensrecht* (24. ed.) München, 1995. § 19 A II 3 b.

⁵³ Atr. 6. ICTY Code of Professional Conduct for the Defence

nia ügyfele érdekeinek védelmében. Az ICTY szabálygyűjteményét a Nemzetközi Büntető Törvényszéknek (ICC) is át kellene vennie, mivel a gyűjtemény több ország gyakorlatát tükrözi és megfelelő alapul szolgálhatna a bíróság és a védő kapcsolatának meghatározásánál.

Az ICC gyakorlatában kristályosodott ki a vád azon kötelezettsége, hogy saját nyomozásának és tényfeltáró tevékenységének eredményét nyilvánosságra hozza, ezzel elősegítve az eljárás lefolytatását, amely az angolszász eljárásból ismert szabály. A védelem azonban a bizonyítás körében többletjogokkal rendelkezik. Az ügyész teljes körű tényfeltárási kötelezettsége és pártatlansága az ICC előtt azt a jogot biztosítja a védelem számára, hogy a vádhatóságtól vagy a bíróságtól meghatározott bizonyítékok feltárását kérje.⁵⁴

2.3. Az eljárás általános jellemzői: egy- vagy kétszakaszos tárgyalás

Az angolszász jogrendszerekben az eljárás két fő szakaszra válik, a bűnösség megállapítására és az ítélelhozatalra, míg a kontinensen a két kérdést együttesen mérlegelik. Az inkvizitórius jogrendszerekben tehát a tárgyalás egyszakaszos: a bűnösség megállapítása és az ítélet meghozatala összeolvad olyan értelemben, hogy az eljárás megindításától eldöntendő kérdésként szerepel a szankció. A *common law* jogrendszerekben két elkülönült szakasz található, az első részben a vádlott bűnösségének bebizonyítása a cél, ami miatt az ügy tárgyalásra kerül. Csak a második részben, a bűnösség megállapítása után kerülnek azon körülmények értékelésre, melyek relevánsak a büntetés nemének és mértékének megállapításában.

A különválasztás eredeti oka az a tény volt, miszerint a bűnösség kérdésének eldöntése az esküdszékhez tartozik, míg a büntetés nemének és mértékének meghatározását a bíróra hagyták. Ebben a rendszerben a vádlott személyes körülményei, családi háttere, foglalkozása, jövedelmi viszonyai és előélete vonatkozásában nem folytatnak le bizonyítást az eljárás első szakaszában, csak a bűncselekmény elkövetéséről, illetve az elkövető bűnösségéről döntenek. Az egyszakaszos eljárásban azonban az összes fenti tényező jelentőséggel bír, még a bűnösség megállapítása előtt.⁵⁵

Az emberi jogok előretörésével felvetődött a kérdés: összeegyeztethető-e az elkövető előéletére való utalás az ártatlanság vélelmével. A bírák bizonyára nagyobb valószínűséggel ítélnék el olyan terhelteket, akiket előéletük miatt eleve bűnözőknek minősítettek, mint a büntetlen előéletű személyeket. A kétszakaszos tárgyalás a magánélethez való jog fokozottabb védelmét biztosítja és megfelelő biztosítékot szolgáltat a vádlott bűnösségére vonatkozó kedvezőtlen következtetések ellen. Ha a bűnösség felőli döntés előtt a bíró megismeri a vádlott bűnlajstromát, ez egy újabb lényeges szempontot szolgáltat, amit a bírónak figyelmen kívül kell hagynia annak érdekében, hogy elfogulatlan maradjon. A vádlott személyes körülményeinek mellőzése a tárgyalás első szakaszában tehát azt jelenti, hogy kizárunk valamit, ami alkalmas a bíró elfogulttá tételére. További előnye az ítélelhozatalra szolgáló elkülönült eljárásnak, ha a vádlott személyiségevel foglalkozó nyomozás bármilyen okból sértené az érintettek erkölceit, akkor lehetséges a nyilvánosság kizárása csak az eljárás e szakaszából. Természetesen a bíró csak akkor

⁵⁴ FARKAS

⁵⁵ SAFFERLING: 271.

rendelheti el a nyilvánosság kizárását, ha az előre meghatározott feltételek teljesülnek. Mindamellett könnyebben egyeztethetjük össze a nyilvánosság érdekét az érintettek védelmével a kétszakaszos rendszerben.

Németországban, ahol a büntetőeljárás csak egy részből áll, régóta vitáznak arról, hogy vajon változtatniuk kellene-e a rendszeren és be kellene-e vezetniük az elkülönült bűnösségmegállapító szakaszt (*Schuldinterlokut*).⁵⁶ A szakmai vita elkezdődött egy ilyen változás tekintetében, de ezek még nem érték el a törvényhozás szintjét. Mindent egybevetve a német jogtudósok hajlandóságot mutatnak az angolszász kétszakaszos rendszer irányába történő elmozdulásra.⁵⁷

Mind az ICTY, mind az ICC rendszerei fontolgatják az angolszász eljárás kétszakaszos struktúráját, annak ellenére, hogy az előkészítő tárgyalások során kétségeket támasztottak ezzel szemben arra alapozva, hogy nincs valódi indoka a szétválasztásnak, ha az eljárást esküdtszék bevonása nélkül folytatják le. Mostanság az ICTY eltávolodott a szigorú kettős struktúrától. A 87C. Szabályt ennek fényében módosították.⁵⁸ A két szakasz napjainkban tapasztalható összeolvasztása a fent említettekre tekintettel sajnálatos, hiszen a meghallgatások két szakaszra történő szétválasztása a vádlott érdekeit és a bírák pártatlanságát szolgálja. Ezért helyénvalónak tűnik továbbra is alkalmazni a két elkülönített szakaszból álló tárgyalási módszert (Lásd Római Statútum 74. cikkelye és 77-79. cikkelyei).

2.4. A bizonyítási eljárás

A nemzetközi bíróságok előtt folyó bizonyítás jogilag szabályozott eljáráshoz kötött. A szabályok között kiemelkedő helyet foglalnak el a statútumok és az eljárásra és a bizonyításra vonatkozó szabályok (*Rules of Procedure and Evidence*). A statútumok a nemzetközi jog szabályain alapulnak, meghatározzák a nemzetközi bűncselekmények tényállásait; a hatásköri és illetékességi szabályokat; az eljárás megindításának alapját; a bíróság felépítését és szervezetét; az eljárás szintjeit; az eljárás alapvető rendelkezéseit és az államokkal való együttműködés szabályait. A bizonyításra vonatkozó további szabályok a bíró alkotta jog körébe tartoznak. Az ICC statútuma például ennek a helyzetnek a megoldására meghatározza a kiegészítő, kiegészítő jogforrásokat, és azok rangsorát. Első helyen állnak a nemzetközi szerződések és a nemzetközi jogi alapelvek (ide értve a fegyveres konfliktusok rendezésére vonatkozó nemzetközi jogi szabályokat). Ha ezek nem nyújtanak megoldást, következnek azok az általános jogelvek, amelyeket a bíróság a világ nemzeti jogrendszereiből vezetett le (beleértve annak az államnak a jogrendszerét is, amelynek joghatósága alá egyébként a cselekmény tartozna, feltéve, hogy ennek szabályai nem ellentétesek a nemzetközi jog által elismert elvekkel és normákkal). Ha ez sem elegendő, a bíróság alkalmazhatja azokat az alapelveket és szabályokat, amelyeket korábbi döntéseiben felhasznált. A kiegészítő normák hierarchiájának legalsó fokán áll

⁵⁶ ROXIN, §. 42. G.

⁵⁷ A legérdekesebb Schöch tanulmánya, ami az eljárás kettéválasztásának összes érvét és ellenérvét meg tárgyalja. Nézőpontjuk alapján a bűnösség megállapítását és az ítélethozatali eljárást szétválasztó rendszer nagyobb védelmet biztosít a vádlott számára. SCHÖCH, H.: Straßzumessung und Persönlichkeitsschutz in der Haupt-verhandlung. In: Frisch, w.-Schmid, W. (szerk.): Festschrift für Hans-jürgen Bruns. Cologne. 1978. 63. P.

⁵⁸ "Ha a bírói tanács a vádlottat a vádiratban szereplő egy vagy több vádpontban bűnösnek találja, ezzel egy időben meg kell határoznia az alkalmazandó büntetést is minden egyes bűnösséget megállapító döntésre vonatkozóan."

az a szabály, hogy a bíróság más jogszabályokat csak akkor alkalmazhat, ha azok nemzetközileg elismert emberi jogi normákkal és a bíróság státútumának szabályaival összhangban vannak és nem tartalmaznak megkülönböztetést nem, kor, faj, bőrszín, nyelv, hit, vallás, politika vagy más meggyőződés, születés vagy vagyon alapján.⁵⁹

2.4.1. A bűnösség beismerése, vádalku

Az angolszász rendszer egyik speciális jelensége a bűnösség beismerése (*plea guilty*), illetve az ebből adódó ún. vádalku. A vádlott dönthet úgy, hogy bűnösnek vallja magát a tárgyalás megkezdése előtt, ekkor az eljárás első szakasza feleslegessé válik: nincs szükség több bizonyítékra a vádlott bűnösségének megállapításához. A bűnösség beismerésével a vádlott automatikusan lemond meghatározott jogairól: a védelemhez való joga korlátozottan érvényesül; nem kell tanúkat kihallgatni, ezáltal a bizonyítási eljárás gyakorlatilag kimarad; és a jogorvoslati joga is csorbul. Az eljárás gyors befejezése és a nagyfokú gyakorlatiasság itt előnyként szerepelnek. A bűnösség beismerésének lehetősége a vádképviselők számára lehetővé teszi, hogy fontos kérdésekre koncentráljanak és megszabadítsa őket attól a fárasztó munkától, amely a vádpontok részletes bizonyításával jár.

A beismerés ilyen módon történő kezelése idegen a kontinensen jellemző büntetőeljárási rendszertől, mert összeegyeztethetetlen az anyagi igazság feltárására irányuló céllal. A kontinentális eljárásokban a terhelt beismerő vallomása pusztán csak egy a bizonyítási eszközök sorában.

Az ICTY ezúttal is követi az angolszász hagyományokat és kétszakaszos eljárást ír elő annak ellenére, hogy a tárgyalásba nincsenek esküdtek bevonva. A vádlottnak a bírói tanács előtti legelső megjelenésekor nyilatkoznia kell arról, hogy bűnösnek vallja-e magát vagy sem (62. Szabály). Ha bűnösnek vallja magát, akkor az eljárás rögtön a második szakasztól folytatódik és csak a megfelelő ítélet meghozatalára vonatkozóan történnek kihallgatások (100. szabály). *Erdemovic* beismerte bűnösségét emberiség elleni bűncselekményekkel (ICTY Alapszabály 5. cikkely) kapcsolatos tényállításokra vonatkozóan. A Bírói Tanács I. megállapította, hogy a beismerés egyértelmű volt és azt a vádlott a vádpontok természetének és következményeinek teljes tudatában, önkéntesen tette, így a tanács a vádlottat 10 év börtönbüntetésre ítélte. Ennek ellenére *Erdemovic* fellebbezett az ítélet ellen, különösen a bűnösségének beismerése ellen. A Fellebbviteli Tanács 1997. október 7-én hozta meg döntését, mellyel a kérelemre tekintettel felülbírálta az eljáró tanács ítéletét, a következő indokok alapján: *Erdemovic* abban a meggyőződésben vallotta magát bűnösnek az emberiség elleni bűncselekményekre (ICTY Alapszabály 5. cikkely) vonatkozó vádpontokban, hogy ez a vád enyhébb összehasonlítva a másik, a hadiszokás és hadijog megsértését (ICTY Alapszabály 3. cikkely) tartalmazó vádirattal. Ez helytelennek bizonyult. A Fellebbviteli Tanács szerint a Bírói Tanács I. komoly erőfeszítéseket tett annak érdekében, hogy az emberiség elleni bűncselekményeket a legveszélyesebb és legsúlyosabb bűncselekményeknek állítsa be, amelyek a legsúlyosabb büntetést érdemlik. Ha *Erdemovic* a tényleges helyzet tudatában lett volna, valószínű, hogy eltérő vallomást tett volna.⁶⁰

⁵⁹ FARKAS

⁶⁰ A Fellebbviteli Tanács megállapította, hogy: "Bár a Fellebbező számos okból megismételte a bűnösségének beismerését és fenntartotta mindegyik okot, az igazság természetéről nem tudott semmit az ellene indí-

Miután a Fellebbviteli Tanács számára kiderült, hogy a beismerő vallomást a vádlott a szükséges információk hiányában és tájékozatlanul tette meg, a vádlott újabb lehetőséget kapott arra, hogy beismerő vallomást tegyen egy másik bírói tanács előtt mind az általa felhozott vádpontok, mind a vallomása következményeinek teljes tudatában. Ezután Erdemovic 1998. január 14-én bűnösnek vallotta magát a hadiszokás és hadijog megsértésére vonatkozóan, aminek következtében a vád ejtette az emberiség elleni bűncselekményekre vonatkozó vádpontokat. A Bírói Tanács II. új elítélő döntést hozott 1998. március 5-én, melyben az ítéletet 5 évre mérsékelte, és úgy találta, hogy Erdemovic második beismerő vallomása egyértelmű, önkéntes és a szükséges tájékoztatások birtokában megtett volt. Az ilyen nehézségek jövőbeni elkerülése érdekében a 14. plenáris ülés elfogadta a 62bis szabályt, amely lefekteti az érvényes beismerő vallomás feltételeit. Ezt a módosítást a Fellebbviteli Tanács Erdemovic ügyben hozott döntésének következményeként értékelhetjük.

Az ICTY tevékenységét érintő első éves beszámoló kifejezetten elvetette a vádalku lehetőségét. Mindazonáltal az Erdemovic ügyben 1998. január 8-án a vád és a védelem „együttes indítványt terjesztett elő a Drazen Erdemovic és a vád között létrejött megállapodás” elnevezéssel. A Bírói Tanács II. ezt „vádalku megállapodásként” értékelte, ám nem érezte magát kötve ezen dokumentumhoz. Tény azonban, hogy figyelembe vette az ítélet meghozatalakor. Az ICTY következetesen úgy ítélte meg, hogy a bűnösség beismerése, a vádalku keretein belül, enyhítő körülménynek tekinthető.⁶¹

A vádlott bűnösségének beismerése a Nemzetközi Büntetőbíróssággal (ICC) összefüggésben egy drága, hosszadalmas és bonyolult tárgyalás elkerülését jelenti. Nemzetközi környezetben a bíróságoknak még egy plusz szerepük van: fórumot biztosítanak a tényfeltáró és fontos történelmi dokumentumok bemutatására.⁶²

tott egyik eljárás esetén sem, mert soha nem magyarázta el neki megfelelően sem az Elsőfokú Tanács sem a védőügyvéd.”

A Fellebbviteli Tanács megállapította továbbá, hogy az emberiség elleni bűncselekmények természetük-nél fogva sokkal súlyosabbak, mint a háborús bűncselekmények, és úgy döntött, hogy: „Mi tehát fenntartjuk, hogy a Fellebbező kérelme nem egy tájékozott döntés eredménye volt. Nem értette meg sem a jellegét, sem a különbséget a két alternatív vád és a bűnösség beismerésének következményei között, sem egyik, sem a másik esetben. Ebből tehát az következik, hogy a kérelmező számára biztosítani kell a lehetőséget, hogy a vádra ezen kérdések teljes ismeretében nyilatkozzon.” Erdemovic ítélet II, Ügyszám: IT-96-2A. In: CALVO – GOLLER, 242.

⁶¹ A Cestic ítéletben például:

„Az Elsőfokú Tanács elfogadta, hogy a bűnösség beismerése segít megállapítani az igazságot, és elősegítheti a megbékélést a Brčkói faluban. Részletesebben: a bűnösség beismerése, amely szerint a vádlott elismerte felelősségét, és meghatározta azokat a körülményeket, ahogy a bűncselekményt elkövetették, valószínű, hogy megkönnyebbülést jelentett a túlélő áldozatoknak valamint az áldozatok rokonainak és barátainak. A bűnösség beismerése megkímélheti a tanúkat egy esetleges traumától, amikor újra át kell élniük az eseményeket a bíróság előtt.

Abban az esetben, ha a kérelmet tizenhat hónappal a vádlott első megjelenése után vették fel, a tárgyalás megkezdése ellenére ezzel időt, erőfeszítést és forrásokat spórolhatnak meg. A Bíróság joggyakorlata elfogadta, hogy ez a tényező enyhítő körülménynek számít.

Ilyen feltételek mellett az Elsőfokú Tanács megállapítja, hogy a bűnösség beismerése jelen esetben igen fontos enyhítő körülmény.” (Prosecutor v Cestic ügy. Ügyszám: IT-95-10. Ítélet: 2004. Március 11.)

⁶² A bűnösségre is kiterjedő beismerő vallomás (plea guilty) témájában McDonald és Vohrah bírák véleménye szerint: „A plea guilty koncepciója önmagában az akkuzatórius common law rendszer egy különleges terméke, amelynek előnye, hogy biztosítja a nyilvánosság számára a költségek minimalizálását, a bíróság előtti idő lecsökkentését, így elkerülve a későbbi kellemetlenséget, amely különösen a tanúk szempontjából lényeges. A bűnös beismerésnek, ennek a common law intézménynek véleményünk szerint stabil helyet kell kapnia a nemzetközi büntető fórumok, mint például a Nemzetközi Büntetőbírószág előtt, szemben az olyan esetekkel,

Miután a vádlottat tájékoztatták az ellene emelt vádról és a bíróság összeült, a vádlottnak lehetősége van bűnösségét beismerni. Ha a vádlott beismeri bűnösségét, az Elsőfokú Tanácsnak meg kell bizonyosodnia arról, hogy a vádlott érti a bűnösség beismerésének lényegét és következményeit; a bűnösségét önként ismerte be a védőjével folytatott megfelelő tanácskozás után; és végül a vádlott bűnösségét az ügy adatai, tényei, illetve körülményei is alátámasztják. A bűnösség beismerésekor a Bíróság a bizonyítási eljárás lefolytatása nélkül is elítélheti a vádlottat. Ha a Tanács megállapítja, hogy a feltevések nem állnak fenn, úgy tekinti, mintha a bűnösség beismerése nem történt volna meg, és a tárgyalás a rendes eljárás szabályai szerint folyik tovább. Ha az Elsőfokú Tanács szerint az igazság kiderítése érdekében az ügy tényeinek teljesebb feltárása szükséges – különösen a sértettek érdekében –, az Elsőfokú Tanács felkéri az ügyészt további bizonyítékok betérjesztésére, vagy elrendeli a tárgyalás folytatását a rendes eljárás szabályai szerint, amely esetben úgy tekinti, mintha a bűnösség beismerése nem történt volna meg.⁶³

Az ügyész és a védelem között kötött alku a bíróságot nem köti. A 65. cikkely felvázolja azt az eljárást, amit a vádlott bűnösségének beismerése (*admission of guilt*) esetén követni kell. Az Elsőfokú Tanács:

a) megállapítja, hogy a vádlott érti a bűnösség beismerésének lényegét és következményeit;

A Bíróság kötelessége ezen felül, hogy a 64. cikkely 8. (a) pontját teljesítse, amely biztosítja, hogy a vádlott valóban megértette a vádakát. Szükség esetén a Bíróságnak a vádlott orvos-szakértői (pszichológiai, pszichiátriai) vizsgálata által kell megbizonyosodnia arról, hogy a vádlott mentálisan ép, és képes arra, hogy megértse a bűnösség beismerésének lényegét, illetve következményeit.

b) megállapítja, hogy a vádlott a bűnösségét önként ismerte be a védőjével folytatott tanácskozást követően;

Kérdéses, hogy vajon az a vádlott, aki az önképviselő mellett döntött, beismerheti-e a bűnösségét anélkül, hogy ügyvéddel konzultált volna, mivel ilyenkor a Bíróság nem állapíthatja meg, hogy a bűnösség beismerése a „védőjével folytatott tanácskozást követően” történt. Ez esetben kijelölt védőről kell gondoskodni.

c) megállapítja, hogy a vádlott bűnösségét az ügy egyéb bizonyítékai is alátámasztják.

E bizonyítékok az ügyész által benyújtott bármely bizonyítási anyagban, amely a vádat kiegészíti és amelyet a vádlott elfogadott vagy bármilyen egyéb bizonyítékban, például tanúvallomás, lehettek fel. Ennek megfelelően az eljárás nem ért véget a bűnösség beismerésével, a bíróság a bizonyítékok fényében még megvizsgálja a beismerés hitelet érdemlőségét.

Amikor a bíróság megállapítja, hogy a fent említett körülmények fennállnak és a bűnösség beismerése a bizonyítékokkal együtt elegendő ahhoz, hogy megállapítsa az összes olyan alapvető tény, amely bizonyítja a bűncselekményt, amelyre a bűnösség beismerése vonatkozik, a bíróság elítéli a vádlottat. Ha a bíróság úgy ítéli meg, hogy a körülmények nem állnak fenn, úgy kell tekinteni, mintha a bűnösség beismerése nem történt volna meg és a tárgyalás a rendes eljárás szabályai szerint folytatódik tovább. A

amelyek a természetüknél fogva rendkívül összetettek és hosszas meghallgatásokat igényelnek, amelyek az Egyesült Nemzetek Szervezete szigorú pénzügyi megszorításai alá esnek, amely szervezet szintén az államok anyagi hozzájárulásától függ.” Erdemovic ítélet II, Ügyszám: IT-96-2A

⁶³ CALVO – GOLLER, 239.

65. cikkely 4. pontja alapján, ha az Elsőfokú Tanács megállapítja, hogy az igazság kiderítése érdekében a bizonyítékok alaposabb feltárása vagy a tárgyalás rendes eljárási szabályok szerinti folytatása szükséges, úgy tekinti, mintha a bűnösség beismerése nem történt volna meg. Az igazságszolgáltatás érdeke mellett itt figyelemmel kell lenni a sértettek érdekeire is.⁶⁴

A Statútum 65. cikkely 5. pontja szerint:

„az Ügyész és a védelem közötti tárgyalások a vádpontok módosításáról, a bűnösség beismeréséről vagy a kiszabható büntetésről a Bíróságot nem kötik”.

Tehát nem tiltja a vádalkut a vádlott és az ügyész között, de bármi is a tartalma, a bíróság elvetheti azt.

2.4.2. Tanúvallomás, a tanúk kihallgatása, kereszkérdezés

A tanúvallomás a nemzetközi bíróságok előtt a leggyakrabban alkalmazott bizonyítási eszköz. A tanúkihallgatásra vonatkozó szabályok az angolszász jogból kerültek át a nemzetközi büntetőeljárás jogba. Tanúként hallgatható ki a sértett, a vádlott, a szakértő, illetve aki a bűncselekmény elkövetésének szemtanúja volt.⁶⁵

A tanúk eljárási joghelyzete legalább három kérdéskört vet fel: (1) a szóbeliség alapelveiben foglalt követelmény, mely szerint a tanúknak meg kell jelenniük a bíróság előtt és szóban kell vallomást tenniük (ami felveti a tanúvédelem problematikáját); (2) a felek joga a tanúk kihallgatásához, kikérdezéséhez (keresztkérdezés); (3) az ahhoz való jog, hogy a védelem tanúinak a bíróság előtti megjelenése biztosított legyen.

2.4.2.1. A tanúk jelenléti kötelezettsége, tanúvédelem

A nemzetközi büntetőeljárás nem ismeri a tanúzási kötelezettséget. A tanúnak önkéntesen kell vállalnia a tanúzást, ezt szankcióval nem lehet kikényszeríteni. Ha a tanút valamely államban fogva tartják, a bíróság és az állam közötti együttműködési kötelezettség alapján a fogvatartó állam köteles a tanút kiadni.⁶⁶

Ahhoz, hogy a tanút kihallgathassák, értelemszerűen jelen kell lennie a tárgyaláson. Mivel a vádlottnak joga van minden tanút kikérdezni, ezért minden tanúra vonatkozik a jelenléti kötelezettség. A szóbeliség és a közvetlenség elvéből adódóan az ügyész nem teheti meg, hogy a tanúkihallgatásokat a tárgyaláson kívül fogatosítsa és csak a vallomásokról készült jegyzőkönyveket használja fel bizonyítékként a tárgyalás során.

A tanúnak nyilatkozatot (*undertaking*) kell tennie arról, hogy az igazat vallja. Nyilatkozat híján azonban a tanúvallomás nem válik automatikusan felhasználhatatlanná, értékelhetetlenné, de a bizonyító ereje csökken. A nyilatkozat megtagadása bíróság előtti szabályszegésnek (*misconduct before the court*) minősül, amely szankciót von maga után.

Miután a tanú a bíróság előtt megjelent, köteles tanúvallomást tenni. Ez alól két kivétel ismert: egyrészt a vádlottat megilleti a hallgatás joga; másrészt a hozzátartozók bizonyos köre (házastárs, gyermek, szülő), illetve meghatározott foglalkozás gyakorlója (orvos, lelkész, ügyvéd) megtagadhatja a tanúvallomást. Amennyiben azonban az utób-

⁶⁴ A bíróság olyan fórum, ahol a nemzetközi jog legsúlyosabb bűncselekményeit kell értékelni és prezenálni a nyilvánosság felé. SAFFERLING, 274.

⁶⁵ FARKAS

⁶⁶ FARKAS

bi csoport tagjai a foglalkozásukból eredő titoktartási kötelességük alól felmentést kapnak, kötelesek a vallomást megtenni. Természetesen az önvádra kötelezés tilalma a tanút is megillető vallomás-megtagadási ok.⁶⁷

A vádlott tisztességes eljáráshoz való jogát sérti, ha a vádlottnak nincs lehetősége az ellene valló tanút kikérdezni, illetve az is, ha a tanú személyazonosságát nem fedték fel számára, és így nem tudja kifogásolni a személy megbízhatóságát. Ugyanakkor ki kell alakítani egy egyensúlyi helyzetet a vádlott tisztességes tárgyaláshoz való joga és a veszélyeztetett tanú jogai között. Ha egy tanú különösen védett, például mert megfenyegették, az a kérdés, hogy lehet-e a tárgyalás „fair” a vádlott számára akkor, ha e tanú személyazonossága nincs felfedve.⁶⁸

A tanúk megjelenésének problémája felmerült az ICTY előtt is. Már az Eljárási és Bizonyítási Szabályok megszövegezése alatt mérlegelték a bírák azon tényt, hogy – ismerve a korábbi Jugoszlávián belüli polgárháború körülményeit – a tanúk vonakodnának vallomástétel céljából az ICTY előtt megjelenni. Az Eljárási Szabályok négy intézkedést alakítottak ki e szorongási tényező enyhítése céljából: (1) bizonyítékok benyújtása a 71. Szabály alapján (írásbeli vallomástétel); (2) a személyazonosság védelme a vádlottal szemben a 69. Szabály alapján vagy a nyilvánossággal szemben a 75. Szabály alapján (anonim tanú); (3) az Áldozat és Tanú Egység felállítása a 34. Szabály alapján;⁶⁹ és (4) speciális rendelkezések a szexuális zaklatással kapcsolatos ügyekben történő tanúskodásra vonatkozóan a 96. Szabály alapján.⁷⁰

A Bírói Tanács II. egy alkalommal megengedte a védelemnek, hogy egy tanút Hágában video-kapcsolat által mutasson be Banja Lukából. A bírói tanács hangsúlyozta, hogy ez kivételes intézkedés volt, amelyről még az Eljárási Szabályok sem rendelkeznek. Mindazonáltal a bírói tanács egy listát adott ki a prioritásokról, amely szerint a fő szabály: a tanúk fizikai jelenléte. A video-kapcsolat általi tanúvallomás-tételnél nem érvényesül a fizikai jelenlét, de nagyobb súlya van, mint az eskü alatt tett írásos tanúvallomásnak (amelyre a 71. Szabály ad lehetőséget). 1997-ben a 90A. Szabályt módosították, ettől kezdve a videokonferencia általi kapcsolat alkalmazható, de csak kivételes körülmények között.⁷¹

A *Tadic*-ügyben az ügyész több sértett és tanú számára indítványozott névtelenséget. A Bírói Tanács II. részletesen vizsgálta a tanúk anonimitásának kérdését azzal küzdve, hogy megtalálja a vádlott és a tanúk jogai közötti egyensúlyt. Ezzel lefektetett számos irányelvet és feltételt arra vonatkozóan, hogy a tanú személyazonossága mikor tartható titokban a védelem és a nyilvánosság előtt: (1) A tanú biztonsága miatti aggodalomnak valósnak kell lennie, a bűncselekmény kegyetlen elkövetési módja indokolja azt; (2) A vádlottnak igazolnia kell a tanú jelentőségét az ügy szempontjából; (3) A tanúnak hitelesnek kell lennie és nem állhat rendelkezésre vallomásával ellentétes bizonyíték; (4) Az ICTY saját védelmi tervének alkalmatlannak kell lennie a sértett tanú védelmére. A tárgyalás levezetésével kapcsolatban az ICTY még három kritériumot fo-

⁶⁷ FARKAS

⁶⁸ SAFFERLING, 277.

⁶⁹ A 34. szabály alapján az ICTY működtet egy Áldozat és Tanú Egységet a Hivatal égisze alatt. Ennek célja, hogy ellátást, támogatást és védelmet nyújtson az ICTY előtt akár a vád, akár a védelem oldalán tanúskodó személyek részére. Ez kvázi az ICTY által működtetett tanúvédelmi program. Az Egység azonban korlátozott anyagi forrásokkal rendelkezik és csak addig működik, ameddig a védett személy bizonyítékszolgáltatás céljából jelen van a bíróságon.

⁷⁰ SAFFERLING, 280–281.

⁷¹ SAFFERLING, 281.

galmazott meg: (5) A bírónak ismernie kell a tanú személyazonosságát; és (6) lehetőségének kell lennie arra, hogy a tanú viselkedését megfigyelje azért, hogy mérlegelni tudja annak szavahihetőségét. (7) A védelmet olyan helyzetbe kell hozni, hogy kérdéseket intézhessen a tanúhoz olyan tényekre, körülményekre, amelyek nincsenek kapcsolatban a tanú személyazonosságával.⁷²

A Bírói Tanács II. többsége által kialakított vezérfonalakat a *Blaskic* ügyben eljáró tanács is alkalmazta. Mindazonáltal többen kritizálják ezen elveket amiatt, hogy veszélyeztetik a vádlott tisztességes tárgyaláshoz való jogát.⁷³

2.4.2.2. A tanúk kikérdezéséhez való jog

Az angolszász jogászok rögtön a kereszkérdezésre (*cross examination*) gondolnak, amely gyakran látványos, és egy képzett védőügyvéd számára tökéletes lehetőséget biztosít arra, hogy a vád tanúinak vallomásaiban rejlő hiányosságokra rámutasson, lerombolva ezzel a vád által felépített ügyet. Nem elfelejtve azt, hogy a tárgyalás célja az igazság, *Wigmore* a kereszkérdezést az igazság felderítésére valaha használt legjobb eszköznek nevezte. Az angolszász joggyakorlat e magasztalását a legtöbb kontinentális jogász vitatja, véleményük szerint a kereszkérdezés nem biztosítja a tanú szabad és őszinte vallomását.⁷⁴ A vádelvű, akkuzatórius rendszer kikérdezésen és kereszkérdezésen alapul, tehát a vádlott maga vagy ügyvédje által kérdezi ki a tanúkat. Fontos megjegyeznünk, hogy a tanúnak nem engedik, hogy a dolgokról saját észrevételeit is elmondja, csak az ügyvéd által feltett kérdésekre reagálhat.⁷⁵

Az inkvizitórius rendszer a tanúk kikérdezését a bíró feladatává teszi. A kontinensen lefolytatott büntetőeljárásokban a tanúktól azt várják, hogy vallomásukat önmaguktól mondják el, tehát mondandójukat kifejezett kérdések nélkül adják elő.⁷⁶ Csak ezután következnek a bíró kérdései. Általában a felek a tanút közvetlenül nem is kérdezhetik, csak a bírón, mint közvetítőn keresztül.

Mindkét rendszer az állítja, hogy az igazságot hozzáférhetőbbé teszi. Minthogy az emberi jogi egyezmények mindkét megközelítést tartalmazzák és mindkettőt az emberi jogokkal összeegyeztethetőnek nyilvánítják, egy részletesebb vizsgálatnak kellene kiderítenie, hogy melyik módszer felel meg jobban a nemzetközi büntetőbíróságok célszerűségének.

Az akkuzatórius eljárásban szükséges azt megállapítani, hogy a bíró a kérdéseket irányíthatja vagy befolyásolhatja-e és ha igen, akkor milyen mértékben, azaz az igazság kiderítését nem szolgáló kérdéseket milyen feltételek mellett, illetve vissza lehet-e egyáltalán utasítani. A kontinentális rendszer eltérő, ott a vád és a védelem csak a kérdések kifogásolására feljogosított passzív védelmező szerepét játszhatja.⁷⁷ A bíró fogalmazza meg a kérdéseket, még akkor is, ha a kérdéses tényt valamelyik fél hozta fel. Ez azt jelenti, hogy a kontinensen a bíró teljes kontrollal rendelkezik a tanúkihallgatás minden

⁷² SAFFERLING, 282.

⁷³ Például LEIGH, M.: *The Yugoslav Tribunal: Use of Unnamed Witnesses against Accused*. 90 AJIL 1996. 216.

⁷⁴ VOUIN, F.: *The protection of the Accused in France*. 5 ICLQ 1956. 157.

⁷⁵ MCEWANS, J.: *Evidence in the Adversarial process: The Modern Law*. Oxford, 1992. 13.

⁷⁶ VOUIN, 168.

⁷⁷ MCEWANS, 9.

lépése felett.⁷⁸ Az akkuzatórius rendszer azonban hajlamos a bírót inkább független „játékvezetőnek” tekinteni. Ezen szerepet betöltve kifogásolhat kérdéseket, és ezt meg is teszi, ha a kérdés irrelevánsnak tűnik az ügyben.⁷⁹ Figyelmeztetnie kell a tanút arra, hogy nem szükséges válaszolnia a kérdésre, ha azáltal valószínűleg saját magát vádolná. Közbe is léphet azon célból, hogy megvédje a tanút a keresztkérdezés általi túlkapástól vagy megfélemlítéstől. Ha azonban a bíró túl messzire megy a kérdések visszautasításában, a fellebbezés alapján szolgálhat, hogy megsértette a vádlottnak a tanú kikérdezéséhez való jogát, amely az ítélet hatályaon kívül helyezését vonja maga után.

A rendszerek közötti különbség teljes megértése végett szükséges az alapul szolgáló célok megvizsgálása: mindkettő célja az igazság teljes körű kiderítése olyan gyorsan és egyszerűen, ahogy csak lehetséges. Az inkvizitórius rendszer a pártatlan bíróra támaszkodik, aki függetlenül és elfogulatlanul kikérdezi a tanúkat, és ezáltal kideríti az igazságot. A kontradiktórius rendszer kételkedik a bíró erre való képességében. Különösen a tények és bizonyítékok előzetes ismerete miatt, már kialakult véleménye lesz a kérdések feltevésekor és a kérdései csak arra fognak irányulni, hogy alátámasszák az előre kialakult álláspontját. Annak ténye, hogy a tanúk vallomásaikat megszakítás nélkül előadhatják, növeli a nem várt dolgok felszínre kerülésének esélyét. Másrésről a tanúkat a rendőrség előre „felkészíti”. Ezzel szemben az ellentétes szándékkal rendelkező két fél általi kikérdezés célja a bármely előre kialakult vélemény megsemmisítése. A kérdések célja a tanú bármiféle bizonytalanságának feltárása. Logikusnak tűnik, hogy a keresztkérdést gyakran arra használják, hogy megbízhatatlanságuk bizonyítása céljából a tanúkat összezavarják és ellentmondásba keverik saját magukkal. Minthogy a feleknek teljes irányítási joga van a tanúk felett, a kérdésekre adandó válaszokat gyakran lekorlátozzák „igenre” vagy „nemre”. Ennek következményeként egyszerű a magabiztos és megbízható tanút bizonytalannak és megbízhatatlannak bemutatni. Ezért a jogtudósok egy része azt a következtetést vonta le, hogy az angolszász tárgyalás alig több, mint a valóság magasan stilizált dramatizálása.⁸⁰

Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az angolszász tárgyalást úgy alakították ki, hogy megfeleljen az esküdtzéki rendszernek. Nehéz lenne elképzelni 12 laikus személyt, amint vizsgálatot folytat egy ügyben, ezért az érintett felek mutatják be a bizonyítékokat. Ezt olyan módon teszik, amelynek célja, hogy egy meghatározott reakciót váltson ki az esküdtekből. A döntés meghozatalának hivatásos bírakra való átruházásával a helyzet megváltozik. Nincs szükség arra, hogy a bírakat a pusztán megfigyelő szerepébe száműzzük. A laikusok által meghozott ítéletet követelő rendszer filozófiája nem helyezhető át egy olyan rendszerbe, amelyet hivatásos bírák által hozott ítéletek alapoznak meg. Mivel a bírától indokolt ítéletek meghozatalát várják, olyan helyzetben kell lenniük, hogy aktív résztvevői lehessenek az eljárásnak, használva igazságérzetüket és valóságtudatukat.

Természetesen mindkét rendszer rendelkezik előnyökkel és hiányosságokkal is. Ki-egyensúlyozottabb megközelítést egy kompromisszumban találhatnánk. Mint ahogy már láthattuk, az ICTY egy inkvizitórius elemeket magában foglaló akkuzatórius eljárást használ mind a bizonyítékok bemutatását, mind azok értékelését tekintve. Ezért a tanúkihallgatás nem kizárólag a keresztkérdezésen alapszik. A bírák kérdéseket tehetnek

⁷⁸ ROXIN, § 42 d III 2.

⁷⁹ MCEWANS, J.: *Evidence in the Adversarial process: The Modern Law*. Oxford, 1992. 15.

⁸⁰ Például BENNET, W. – FELDMANN, M.: *Reconstructing Reality*. New Brunswick. NJ. 1981. 124.

fel, hivatalból elrendelhetnek bizonyítást (85. Szabály). Habár a keresztkérdés az igazság kiderítésének fő eszköze, ez egy aktív bíró irányítása alatt megy végbe, amit kifejezetten megfogalmaztak a 90G. Szabályban. A bíró nem egy passzív „játékvezető” hanem tényleges résztvevője az igazság feltárására irányuló eljárásnak.

Ugyanakkor el kell ismernünk, hogy a tárgyalásvezető bíró személye, jogi kultúrája meghatározó szerepet játszik a tárgyalás levezetése során. *Pakes* tanulmányában megvizsgálta az ICTY egy olyan eljárását, amelyben francia bíró elnökölt (*Blaskic* ügy), illetve egy olyat, amelyben a bíróság elnöke amerikai volt (*Tadic* ügy).⁸¹ Kiindulási alapja az volt, hogy a francia inkvizitórius hagyományokkal rendelkező bíró nagyobb hajlandóságot mutat arra, hogy – Franciaországban szokásos módon – aktív szerepet vállaljon a tárgyaláson, míg az amerikai tanácselnök nagyobb hajlandóságot fog mutatni a passzív „játékvezető” szerepére, mint ahogyan az Amerikai Egyesült Államokban szokásos.

Ha csupán a feltett kérdések számát vizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a francia *Jorda* bíró esetében a tárgyalás vezetésének jellege sokkal aktívabb volt, mint a *Tadic* ügyben a tárgyaláson elnöklő amerikai *McDonald* bírónő esetében. A francia bíró önmaga is – csakúgy, mint ahogyan a bíróság másik két tagja – több kérdést tett fel a tanúknak, miután mindkét fél befejezte a tanúkihallgatást. Húsz tanú meghallgatása alatt a *Blaskic* ügyben – összehasonlítva a *Tadic* üggyel – a bírák majdnem kétszerannyi kérdést intéztek közvetlenül a tanúkhöz.⁸²

Többször előfordult, hogy a bíróság beavatkozott a tanúkihallgatásokba az eljárás folyamán, mely szintén a bíró tárgyalásbeli aktív helyzetét mutatja. A francia tanácselnök feladatának tartotta, hogy irányítsa a felek magatartását. Mielőtt a tanúk ténylegesen belekezdtek volna vallomásaikba, a bíróság elnöke megszólította őket. *Jorda* bíró részletes beszédet intézett a tanúkhöz, amellyel egyben a feleket is útbaigazította. A bíró arra ösztönözte a tanúkat, hogy önként, szabadon beszéljenek, egy esetben azt is mondta, hogy a vallomásnak amennyire csak lehet spontánnak kell lennie. A másik esetben a bíró kihangsúlyozta, hogy az ügyész kérdéseit útmutatásként kell kezelni. E bevezetések célja ugyanakkor az is volt, hogy ösztönözze a feleket félreérthetetlen és egyértelmű kérdések megfogalmazására, amelyekre a tanúk a bíróság beavatkozása nélkül képesek válaszolni.⁸³

További figyelemre méltó tény, hogy *Jorda* bíró leszögezte: figyel arra, hogy az eljárás angolszász jellegű legyen.⁸⁴ Végül: a *Blaskic* ügyben kilenc tanút a bíróság kezdeményezésére hallgattak ki.

Mindezekkel szemben a *Tadic* ügyben *MacDonald* bírónő passzívabb szerepet vett fel: elnöklete alatt ritka volt a bíróság spontán beavatkozása a tanúkihallgatásokba. Ezek bizonyos kérdések tisztázására vonatkoztak, vagy a felek egyikét utasította egy adott kérdés megismétlésére. A bírák sokkal kevesebb kérdést tettek fel a tanúknak, mint a *Blaskic* ügyben. Olykor az elnöklő bírónő még a tanácsot alkotó kollégáit sem kérdezte meg, hogy van-e kérdésük.

⁸¹ PAKES, 309–319.

⁸² PAKES, 315–318.

⁸³ PAKES, 317–318.

⁸⁴ Az angol tanú, *Martin Bell* bevezetésekor a következőket mondta: „Biztos vagyok abban, hogy ismeri országának joggyakorlatát. Az többé-kevésbé ugyanaz, mint ami itt zajlik” (*Martin Bell* tanú, 1999. február 15-i kihallgatásáról készült tárgyalási jegyzőkönyv, p. 17599.). Pakes, 316.

A szemléletmódbeli eltérés akkor válik a legnyilvánvalóbbá, amikor összehasonlítjuk a tanúk tárgyalótermi eljárásba való bevezetésének módját. *Tadic* tárgyalásán az amerikai bírónó csekély szerepet játszott e vonatkozásban. Eltekintve attól, hogy a tanúk előtte tettek esküt, a bírónó a felekre hagyta a kihallgatások lefolytatását. A tanúknak tanácselnök által történő bemutatása a bíróság felé nem történt meg. Míg *Blaskic* ügyében a bírák hivatalból idéztek több tanút, ez *Tadic* ügyében nem volt megfigyelhető.

A fentiek alapján egyértelműen elkülöníthetünk az ICTY tárgyalásainak vezetése szempontjából két eltérő bírói stílust. Az első jobban tükrözi a kontinentális jogrendszerek inkvizitórius hagyományait, jellemzően a bírák fontos ténymegállapító szerepet töltenek be a tárgyalás során. A francia *Jorda* bíró ebben a stílusban vezette a tárgyalását. A másik stílusban, melyet a *Tadic*-tárgyaláson *MacDonald* bírónó követett, a bírák a tényleges ténymegállapítás szempontjából csekély szerepet játszó „játékvezetőként” jelennek meg. Ez nagyobb hasonlóságot mutat az akkuzatórius eljárásban megjelenő bíró hagyományos szerepéhez.⁸⁵

Melyik szemléletmód a megfelelőbb? Az ICTY „inkvizitórius” vagy „akkuzatórius” jellege? Ez az összehasonlító büntetőjoghoz tartozó kérdés. *Damaska* amellet érvel, hogy az inkvizitórius és akkuzatórius eljárás közötti különbséget az értékek közötti különbség jelenti. Az akkuzatórius rendszer legmeghatározóbb értékének a felek közötti egyenlőséget (egyenjogságot) tartják. A tárgyalást a konfliktusmegoldás színterének tekintik. Ha mindkét félnek megadatott az alkalom arra, hogy egy elfogulatlan döntéshozó előtt mutassa be a bizonyítékait, akkor az igazság felszínre fog kerülni, feltételezve azt, hogy mindkét félnek ugyanannyi lehetősége van álláspontjának előterjesztésére. Ez a fajta szemléletmód megkívánja, hogy a döntéshozó passzív legyen és a felekre hagyja a bizonyítás szempontjából fontos kérdések felderítését.⁸⁶

Az inkvizitórius rendszerben az igazság a legfontosabb. Az igazság kiderítése érdekében, az információgyűjtésre nézve is jóval több kötelezettség hárul a tényleges döntéshozó vállára. Mivel a cél inkább az igazság felkutatása, mintsem a konfliktusmegoldás, értelmet nyer a döntéshozó erőteljesebb bevonása a tényállás felderítésébe. A legjobb példa erre a tanúk hivatalból történő idézése.⁸⁷

Az ICTY-t nem a konfliktusok megoldásának színtereként alapították, ezt támasztja alá a következő idézet is az 1998-as éves beszámolójukból:

„A bíróság legfontosabb funkciója, hogy biztosítsa a múlt hallgatását. Eljárásunk során arra törekszünk, hogy jogi tényként állapítsuk meg a volt Jugoszláviában megtörtént örület összes részletét. Az elkövetkező években, évtizedekben, senki nem hagyhatja figyelmen kívül azon mélységeket, ahová testvérei emberi mivolta süllyedt. És a bennünk rejlő rosszra való képesség felismerésével remélhetőleg a jövőben felismerjük a figyelmeztető jelzéseket és elég gyorsan és elegendő elhatározással lépünk fel a vérontás megakadályozása érdekében.”⁸⁸

Az igazság feltárása alapcélként jobban beleillik az inkvizitórius rendszerbe, melyben aktív bíró szerepel, aki meghatározott kötelezettséggel rendelkezik arra nézve, hogy biztosítsa a „teljes igazság” felderítését. A *Blaskic* – ügyben eljáró bíróság több kérdést

⁸⁵ PAKES, 318–319.

⁸⁶ DAMASKA, M.: *The Faces of Justice and State Authority: A Comparative Approach to the Legal Process*. New Haven and London. Yale University Press. 1986.

⁸⁷ DAMASKA

⁸⁸ ICTY, 1998., 294. szakasz

tett fel a tanúknak, és az inkvizitórius módszer felé hajló eljárás kialakítására törekedett, vagyis jobban eleget tesz ennek az elvárásnak. Másrészről a bíró túlzott bevonása veszélyt is rejt magában, mivel a bíró vagy a bíróság pártatlanságának teljes vagy részleges elvesztéséhez vezethet. Ez az érv nem csupán a pártatlan bíróságok fontosságának jogszabályi kifejeződése miatt fontos, hanem amiatt is, mert az ICTY pártatlanságát már megkérdőjelezték, különösképpen a volt Jugoszlávia néhány államában. Mindemellett a pártatlanságot aligha veszélyeztetné az, ha a bírák egy kissé aktívabb szerepet töltenének be a tárgyaláson, ugyanakkor ezzel elkerülhetők azok a felmentések, melyek a bíróság által nem kielégítőnek minősített tanúvallomások alapján születnek. Ez illik az ICTY azon törekvéséhez is, hogy rögzítse a jövő nemzedékei számára, valójában mi is történt a volt Jugoszláviában.⁸⁹

Az ICC tárgyalása is akkuzatórius rendszerre épülő struktúrát követ. A tárgyalás folyamán a bizonyítékokat a felek, nevezetesen a vád és a védelem mutatják be a bíróságnak. A bírák, ha szükségesnek ítélik, hivatalból elrendelhetnek további bizonyítást. A bizonyítékok és a tanúk bemutatása a vád és a védelem közötti kölcsönhatásra épül, tehát keresztkérdésről van szó, amely azonban a bíró aktív irányítása alatt megy végbe. A bíró feljogosított arra, hogy bármikor beavatkozzon bármelyik oldal képviselője által feltett kérdésnél, és arra is, hogy önmaga kérdezze ki a tanút.⁹⁰

A Tanú és Áldozat Egység képviseli és segíti azokat, akik az ICC-ra jönnek tanúskodni akár a vád, akár a védelem érdekében. Ennek elérhetőnek kell lennie minden olyan személy számára, aki segítséget kér. Egy problémamentes tanút a felek is kikérdezhetnek a bíró beavatkozása nélkül. A bíró csak akkor lép közbe, ha például a tanú saját maga ellen vall, indokolatlan nyomásnak van kitéve vagy megfélemlítik. A „gyenge” tanúkat valószínűleg összezavarják a különböző személyek által feltett kérdések, ilyenkor a kikérdezést átadhatják a bírónak. Kiemelkedő jelentőségű ügyben a bíró teljes egészében maga vezetheti a kihallgatást.

Azon esetekben, ahol a veszély a nyilvánosságból vagy a tanú személyazonosságának nyilvánosságra hozatalából ered, a nyilvánosságot ki lehet zárni a tárgyalás e szakaszából. A keresztkérdezés szemszögéből a kizárás problémamentes, hiszen a kihallgatás zárt ajtók mögött is továbbfolyhat.⁹¹

Ha a tanú egészsége vagy élete tényleges veszélyben van, és nem lehet másképpen megvédeni, a tanú személyazonossága elhallgatható a vádlott elől. Ez olyan technikai eszközök segítségével is elérhető, amelyek az arcot és a hangot eltorzítják. Ilyenkor a tanú jelen van a tárgyalóteremben és a bírák hitelesítik annak személyazonosságát, ugyanakkor mindkét fél kérdéseket tehet fel neki.⁹²

⁸⁹ Jelenleg is zajlik a bírósági eljárás inkvizitórius jelleg felé történő eltolódása. Az ügyiratok bemutatása is e fejlődést fejezi ki. Újabb jel lehet a tény, miszerint az inkvizitórius *Jorda* bírót választották új elnöknek. Harmadsorban magának a bíróságnak fő problémája a hatékonyság hiánya. Az ügyiratokhoz való hozzáférhetőség javíthatja a tanúkihallgatások hatékonyságát, minthogy a bíróság már többé-kevésbé ismeri a tanúvallomások tartalmát.

⁹⁰ SAFFERLING, 286.

⁹¹ SAFFERLING, 287.

⁹² SAFFERLING, 287.

2.4.2.3. Tanúk idézéséhez való jog

A nemzetközi büntető bíróságok gyakorlatában problémaként jelentkezik az – a fegyveregyenlőségből származó követelmény –, hogy a védelem számára biztosítva legyen az általa megjelölt tanúk előállításának és kihallgatásának lehetősége.

Az ICTY előtt a *Tadić*-ügyben a védelem kérelmezte, hogy *Banja Luka*-ból video-kapcsolat által mutathasson be tanúvallomást a hágai tárgyalóteremben. A Bírói Tanács II. jóváhagyta a kérelmet, annak ellenére, hogy megismételte: a főszabály az, hogy a tanúknak fizikailag jelen kellene lenniük a tárgyalóteremben vallomásuk megtételekor. Kivétel, ha a védelem meg tudja győzni a bíróságot, hogy (1) a tanút megakadályozták a bíróságra utazásban (folyamatban lévő országban belüli konfliktusok következtében); és/vagy (2) a vallomás elég fontos ahhoz, hogy nem lenne tisztességes nélküle folytatni az eljárást. Ilyenkor az igazság kiderítése érdekében video-kapcsolat hozható létre, még akkor is, ha ezt nem rögzítik az eljárási szabályok. A video-kapcsolatot oly módon kell létrehozni, hogy a lehető legjobban hasonlítson ahhoz a helyzethez, mintha a tanú ténylegesen a bíróságon lenne, amely azt jelenti, hogy a keresztkérdéseknek (a fenti korlátozásokra tekintettel) megengedettnek kell lennie és minden résztvevőt (vádolt, tanú, védelem, vádló és bírák) képessé kell tenni arra, hogy monitorok segítségével láthassák egymást. A vezető hivatalnokot a tanács jelöli ki annak érdekében, hogy biztosítsa a vallomás szabad és önkéntes megtételét. Nem lehet a tanúra hagyni az arról való döntést, hogy tanúskodjon-e vagy sem az ICTY előtt. Az ICTY Fellebbviteli Tanácsa kimondta, hogy bizonyos körülmények esetén, különösen, ha a tanú magántermészetű minőségében és nem állami hivatalnokként cselekszik az ICTY kikényszerítheti a tanú megjelenését. Annak érdekében, hogy biztosítsák, hogy a tanúkat a törvényszék előtti tanúskodás eredményeként ne érje anyagi hátrány, az ICTY Áldozat és Tanú Egysége irányelveket hozott létre a kártalanításukra vonatkozóan.⁹³

Az ICC joga a tanúk kikérdezéséről a Római Statútum 67. cikkely 1. (e) pontjában szabályozott: a vádlottnak ugyanolyan jogot kell biztosítani a tanúk megidézésére, illetve jelenlétük kikényszerítésére, mint a vádnak.

Az Alapszabály 43. cikkelye rendelkezik az áldozatok és tanúk védelméről a tárgyalás során. A nyilvánosság kizárásának lehetőségén kívül a bizonyítékok elektronikus vagy más különleges eszköz segítségével történő bemutatását is törvényesnek tekintették. Példaként olyan vallomásokra kell itt gondolnunk, melyet videokamerával rögzítettek annak érdekében, hogy a különösen veszélyeztetett sértetteket és tanúkat meg tudják hallgatni. Ez rámutat arra, hogy a vádlott jogait, különösen a tanúk keresztkérdezéséhez való jogát a bíróság határozottan védi.

Habár a Római Statútum 68. cikkelyének szövegezése sokkal részletesebb, mint az ILC alapszabályának 43. cikkelye, mégsem szolgáltat megoldást az összes lehetséges helyzetre. Az ICC-nál a bírói tanács tarthat zárt tárgyalást, megengedheti bizonyítékok elektronikus vagy más különleges eszközzel történő bemutatását, valamint engedélyezheti az áldozatok és tanúk nézeteinek és aggodalmainak jogi képviselők általi előadását. Ahol a tanú vagy a család biztonsága súlyosan veszélyeztetett, a vád visszatartat bizonyítékokat és információkat, de csak a tárgyalás megkezdése előtti eljárásban.⁹⁴

⁹³ SAFFERLING, 289.

⁹⁴ SAFFERLING, 90–291.

2.5. A bizonyítékok

Ezen a ponton a nemzetközi bíróságok speciális problémával állnak szemben: nemzetközi szervezetként a bíróságok olyan bizonyítékokkal találkoznak, amelyeket különböző államok szereztek be és értékelték. A bíróságnak és a vád képviselőjének a nemzeti államok hatóságai által bemutatott bizonyítékokra kell támaszkodniuk. Minden állam különböző eljárási szabályokkal rendelkezik a bizonyítékok beszerzésére, rögzítésére és értékelésére vonatkozóan, e szabályok összefoglalására viszont nincs közös standard.

2.5.1. Hearsay evidence

A bizonyítékok elfogadhatóságának különbözőségére példaként szolgálhat a hallomásra alapított tényekről, eseményekről nyilatkozatot tevő tanúvallomás (*hearsay evidence*).⁹⁵ Az angolszász joggyakorlat szerint a hallomás utáni tanúvallomás eleve azért kizárt, mert e vallomásokat nem lehet keresztkérdés által megcáfolni. Emellett még két érv szól a hallomás utáni tanúvallomások kizárása mellett, amely megegyezik mindkét rendszerben: az eredeti állítás eltorzulhat a megismétléssel; illetve az eredeti állítást eskü nélkül is teheték. Annak ellenére, hogy a hallomás utáni vallomás mindezek alapján nem problémamentes a kontinentális büntetőeljárási rendszerben sem, a bíróságok általában elfogadják azt.

Az ICTY eljárási szabályai nem említik konkrétan a *hearsay evidence*-t, mint bizonyítékot. A *Tadic* ügyben a másodkézből való értesülés (ahogyan az ICTY fogalmaz „bírószágon kívüli állítás”) bizonyítékként való elfogadhatóságából a védelem lényeges kérdést csinált. A védelem felkutatott egy olyan szabályozást, miszerint a hallomás utáni tanúvallomás általánosságban kizárt ugyan, de kivételesen elfogadható, ha annak bizonyító ereje nagyobb súlyú, mint hátrányos hatásai. A vád kifejtette, hogy a hallomásra vonatkozó szabályozás alapvetően az esküdtszék miatt keletkezett, így használata indokolatlan e törvényszék keretei között, ahol az ügyeket tapasztalt jogászok ítélik meg. A bírói tanács többsége követte ezen érvelést: a hivatásos és tapasztalt jogászok képesek a bizonyítékot azon kontextusban értékelni, amelyben azt megszerezték és ezek után dönteni annak bizonyító erejéről.

Továbbá a tanács megpróbált szabályt kidolgozni a *hearsay evidence* bizonyítékkénti kezelésére vonatkozóan. Evégből a megbízhatóságot a bizonyító erő szükséges elemeként határozta meg (89C, D Szabály). A megbízhatóságot önkéntesként, hitelt érdemlőként és tisztességesként definiálta. Ennek megtételével a bírói tanács többsége tisztelettel adózott a *hearsay evidence* eredeti jelentőségének, és az ebből adódó azon nehézségnek, amellyel a tapasztalatlan esküdtek rendelkeznek a bizonyítékok értékelése során. A másik alapvető okot, miszerint a közvetett tanúvallomást nem lehet keresztkérdéssel megcáfolni, nem említették.⁹⁶

⁹⁵ A tanú által szolgáltatott olyan bizonyíték, amelyet egy másik személy állított (akár szóban, írásban vagy más módon) valamely korábbi alkalommal.

⁹⁶ SAFFERLING, 306–307.

2.5.2. Szakértő

Szakértőként a nemzetközi büntetőbíróságok előtt folyó büntetőeljárásokba olyan szakemberek vonhatók be, akik szerepelnek a bíróságok nyilvántartásában (*registry*) vagy akiket a felek indítványára a tárgyalás előkészítéséért felelős tanács (*pre-trial chamber*) az eljárásba bevon.

A nemzeti büntetőeljárásokból ismert szakvélemény mellett ismert egy sajátos szakértői intézmény (*amicus curiae*), amely egy adott államhoz vagy állami szervhez intézett megkeresés, amelyben szakértői megbízást adnak egy vitás jogkérdés tisztázására, például annak eldöntésére, hogy egy bizonyított beszerezésre irányuló bírói parancsnak (*subpoena duces tecum*), ki a címzettje.⁹⁷

2.5.3. Okirat

Okiratként a nemzetközi bíróságok előtt iratok (*documents*), ezekről készült másolatok (*transcripts*), esküvel megerősített nyilatkozatok (*affidavits*), illetve a bíróság előtt folyó más tárgyalásról vagy más büntetőeljárás során keletkezett jegyzőkönyvek használhatók fel. Utóbbi akkor, ha az eljárás szempontjából lényeges tanúvallomást tartalmaz és nincs szükség arra, hogy a tanút ismételt kereszkérdezés során hallgassák ki (pl. az ICTY előtt az *Aleksovki* ügyben a *Blasic* ügyben készült jegyzőkönyvet használták fel okirati bizonyítékként).

Az ICTY gyakorlatában a *Delalic* ügyben vált kifejezetté az az addig íratlan szabály, amely szerint az okirati bizonyíték a bizonyítékok értékelése során nem írja felül a többi bizonyítékot, tehát nem a legerősebb bizonyító erővel bíró bizonyítási eszköz.

Az okirati bizonyítással kapcsolatos másik elvet az ICTY a *Kordic* ügyben mondta ki. Ennek értelmében az okirati bizonyíték felhasználhatóságának alapvető sajátossága, hogy készítőjének személye beazonosítható, tartalma egyértelmű, önmagáért beszél („*documents that speak for themselves: documents that carry their own authenticity or sufficient signs or indicia or reliability*”). Ha ez nem állapítható meg, az okirat készítőjének személyére vagy az okirat tartalmára nézve tanúkihallgatást kell eszközölni, amely során tisztázni kell, hogy ki készítette az okiratot és mi annak a tartalma.⁹⁸

2.5.4. Bizonyítási tilalmak, jogellenesen szerzett bizonyítékok

Minden olyan bizonyíték, amely ellentétes a nemzetközileg védett emberi jogi normákkal, nem használható fel a terhelt felelősségéről történő döntés során. A vonatkozó emberi jogi normákat a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, az Európai Emberi Jogi Konvenció, valamint a Kínzás és Embertelen bánásmód tilalmáról szóló Konvenció tartalmazza. Ezen szabályokba ütközik az a vallomás, amelyet erőszakkal vagy fenyegetéssel csikartak ki. Ennek megelőzésére a vallomások hangfelvételén vagy videofelvételén történő rögzítése kötelező. Ebből a kötelezettségből adódóan az a vélelem áll fenn, hogy a tanúvallomást jogszerűen szerezték be. Az ellenkező tény bizonyítása a védelmet terheli. Ezen túl a tanúvallomás akkor sem használható fel bizo-

⁹⁷ FARKAS

⁹⁸ FARKAS

nyítékként, ha a terheltet a kihallgatása előtt nem figyelmeztették a hallgatáshoz és a védő igénybeviteléhez való jogára, illetve az önvádra kötelezés tilalmára.⁹⁹

A nemzetközi büntetőbíráóságok gyakorlatában súlyos problémaként jelentkeznek az emberi jogok nemzeti nyomozó hatóságok általi megsértésének következményei. Az ICTY 95. Szabálya módosított formában a következőként hangzik:

„Egy olyan bizonyíték sem elfogadható, amelyhez annak megbízhatóságát alapjainban kétségbe vonó módszerekkel jutottak hozzá, vagy amelynek elfogadása ellentétes lenne és súlyosan sértene az eljárás egységét.”

Az eredeti szöveg a bizonyítékok elfogadhatóságának mércéjeként a nemzetközi emberi jogi normákat jelölte meg. 1998-ig ezt az utalást a 95. Szabály címsora is tartalmazta: *„Bizonyítékok, amelyeket nemzetközileg védett emberi jogokkal ellentétes eszközökkel szereztek be.”*

A Római Statútum 69. cikkelyének 7. pontja szintén kizárja azon bizonyítékokat, amelyeket az Alapszabály vagy a nemzetközileg elismert emberi jogok megsértésével szereztek be, de csupán akkor, ha (a) a jogsértés alapjaiban kétségbe vonja a bizonyíték megbízhatóságát; vagy ha (b) az elfogadása súlyos kárt okozna az eljárás során.

A kényszervallatás esetén a kérdés megválaszolása egyértelmű, de mi a helyzet akkor, ha a jogellenesen megszerzett vallomás vezeti a nemzetközi vádlót az ügygel kapcsolatos más bizonyítékokhoz, mint például olyan dokumentumokhoz, amelyek kétséget kizárólag a vádlott bűnösségét bizonyítják (mérgezett fa gyümölcs-elev)? A nemzetközi bíróságok által a bizonyítékok elfogadhatóságával kapcsolatos szabályok hatással vannak a nemzeti jogokra és joggyakorlatokra. Nemcsak arra való garanciaként jelentkezhetnek, hogy a nemzetközi vádló figyelembe veszi az emberi jogokat, hanem a nemzeti nyomozó hatóságok formálásának eszközeiként is funkcionálnak. Idővel a nemzetközi büntetőbíráóságok felügyelőszervvé nőhetnek ki magukat, lehetőséget biztosítva a terhelti jogok kifejlesztésére és védelmére a nemzetállamokban foganatosított nyomozás során.¹⁰⁰

2.5.5. A beismerés

A beismerésekkel kapcsolatban a legfőbb kétely az önkéntesség vonatkozásában merülhet fel. Ha a beismeréshez kényszervallatás vezetett, a beismerés nem használható fel a bíróságon.

A szokásjog alapján a vád kötelessége annak bizonyítása, hogy a beismerést önkéntesen tették – azaz azt nem megfélemlítés, sérelem okozása, elnyomás által érték el, vagy azt nem kílátásba helyezett vagy hatalommal rendelkező személy által ígért előny ösztönözte. Az ilyen típusú beismerések kizárásának három oka van: az ilyen beismerés megbízhatatlan; helytelen kihallgatásra buzdít; és megsérti a hallgatás jogát. Angliában a PACE(1984) s. 76 (II)¹⁰¹ egy kissé megváltoztatta a képet, a beismerést ki kell zárni, ha azt (a) a beismerő elnyomásával; vagy (b) bármely olyan mondott vagy tett dolog következményeként érték el, amely az adott időben fennálló körülmények között valószínűleg megbízhatatlanná tesz bármely olyan beismerést, amelyet a személy ennek eredményeként tehetett.¹⁰²

⁹⁹ FARKAS

¹⁰⁰ SAFFERLING, 313.

¹⁰¹ Police and Criminal Evidence Act. www.statutelaw.gov.uk (2010. szeptember 17.)

¹⁰² SAFFERLING, 310.

Az angol megközelítés tehát normatív jellegű: a beismerés lényegi tartalmára helyezi a hangsúlyt: a megbízhatóságra. Ezzel ellentétben az Egyesült Államokban a beismerés kizárásának fő oka a nyomozó hatóság visszatartása jogellenes eljárási cselekményektől. Az 5. kiegészítés tartalmazza az önvádra kötelezés tilalmát. A Supreme Court 1896-ban kimondta: „Az elfogadhatóság valódi tesztjét az alkotja, hogy a beismerést önkéntesen, szabadon és bármiféle kényszer vagy befolyás nélkül tették.” Az *Escorbedo* és *Miranda* ügyekben a bíróság ezt a követelményt a jogi képviselőhöz való joggal kezdte összekapcsolni. Ezáltal a Supreme Court azt vélte, hogy a jogi segítség vagy a jogi képviselőhöz való jog ismerete nélkül tett beismerések automatikusan kikényszerítettnek minősülnek.

A német StPO 136. §-a szabályozza a kihallgatás tiltott módszereit (*verbotene Vernehmungsmethoden*). E rendelkezés egy távolról sem taxatív listát tesz közzé a tilalmazott módszerekről; és a tiltás indokát az akarat-szabadság sérelmében jelöli meg (*Freiheit der Willensentschliessung und der Willensbetätigung*). Bármely ilyen módszer által előidézett állítás felhasználhatatlan a tárgyalás folyamán (§ 136 a (III) 2 StPO).¹⁰³

Az ICTY 92. Szabálya rendelkezik a beismerés problémájáról. Kimondja, hogy azon beismeréseket, amelyet a vádlott számára biztosított eljárási garanciáknak megfelelően tettek a vád általi kikérdezés folyamán, mindaddig szabadon és önkéntesen megtettnek kell vélelmezni, ameddig az ellenkezőjét be nem bizonyítják. Ez hasonló az angol megközelítéshez, nevezetesen, hogy a jogi képviselőhöz való jog garantálja az önvádra kötelezés tilalmát, és ameddig ez biztosított, vélelmezett a vádlott önkéntes cselekedete. Az ICTY erősíti ezt a biztosítékot azzal, hogy a kikérdezésről jegyzőkönyvet kell készíteni a 43. szabálynak megfelelően.

3. Összefoglalás

A nemzetközi büntető bíróságok legújabb kori története a Nürnbergi és Tokiói Katonai Bíróságoktól kezdve az ENSZ jugoszláviai és ruandai *ad hoc* törvényszékein keresztül, egészen a Nemzetközi Büntetőbíróság megalapításáig, folyamatos átmenet a különböző jogrendszerek büntetőeljárásai között. A nemzetközi büntetőeljárás egy mesterséges konstrukció, amely inkább táplálkozik a büntetőeljárások elméleti modelljeiből, mint a hosszabb történeti fejlődést, hagyományokat felmutató nemzeti jogrendszerekből. Tény azonban, hogy a nemzetközi eljárásokban az angolszász jegyek a meghatározóak, mivel a nemzetközi büntetőbíróságok létrejöttében az USA politikai befolyásán keresztül az angolszász jogrendszer játszotta a főszerepet. Az eljárásokban azonban – ahogyan láthattuk – a kontinentális büntetőeljárás jegyei is jelen vannak.¹⁰⁴

A jogrendszerek közötti átfedések során kialakult bíróságoknak egyensúlyt kellett teremteniük a terhelt tisztességes eljáráshoz való joga, valamint aközött az igény között, hogy megelőzzék a hatáskörükbe tartozó bűncselekményeket, megbüntessék az elkövetőket, egyúttal pedig biztosítsák a sértettek, a tanúk, az államok és a nemzetközi szervezetek jogait. A nemzetközi büntetőbíróságoknak – az előbb említett célokat szem előtt tartva két alapvető szempontot kellett figyelembe venniük eljárási és bizonyítási szabályaik kidolgozása során. Egyrészt, hogy a történelmi tények, cselekmények legponto-

¹⁰³ SAFFERLING, 312.

¹⁰⁴ FARKAS

sabb megállapításának biztosításához szükséges eszközök és eljárások igénybe vételét szolgáló szabályok álljanak rendelkezésre; másrészt a felelősségre vonás során a terhelti jogokat a lehető legszélesebb körben biztosítsák. E kettős feladat ellátása során és egyben a feladatok közötti egyensúly megteremtéséhez hibrid, vegyes rendszerű bizonyítási szabályokra van szükség, amelynek alkalmazása során a tisztességes eljárásnak kiemelkedő szerepe van.¹⁰⁵

A sértettek részvétele a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásában újítás bármely korábban felállított nemzetközi büntető bíróság eljárásához képest. Bár a sértett nem vált (magán)félle a büntetőeljárásban – mint ahogyan a legtöbb inkvizitórius rendszerű ország büntetőeljárási szabályaiban –, a Római Statútum szerint a sértettnek joga van képviselőhöz az eljárásban, ezáltal ahhoz, hogy közvetetten részt vegyen a Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásaiban. Ezzel a sértettek büntetőeljárási részvételének nemzetközi modelljét alkották meg, amely alapvetően különbözik a *common law* büntető jogrendszerek hagyományaitól.

A nemzetközi büntető tárgyalásokon – beleértve a Nemzetközi Büntetőbíróságot is –, a nürnbergi büntetőper óta érvényesül az eljárási feladatok megoszlása, azaz személyileg is elkülönül a vád, a védelem és – a hivatásos bírák általi – ítékezés. A bírák kötelezettsége, hogy biztosítsák a tisztességes eljárást, amely magában foglalja az ésszerű időn belüli tárgyaláshoz való jogot. A tisztességes tárgyaláshoz való jogot olyan helyzetekben is biztosítani kell, amelyekben a vádlott képtelen bizonyítékot szolgáltatni az általa előadottak alátámasztására.¹⁰⁶

A nemzetközi büntető bíraskodásban egyik eljárási rendszer sem lehet egyeduralkodó, mert a folyamatos igényt a tisztességes eljárás és az eljárás politikailag kényes és bonyolult tárgya közötti egyensúlyt csak a két rendszer sajátos ötvözete biztosíthatja. Az akkuzatórius eljárás bizonyítását jellemző elfogadhatósági szabályokat – ahogyan a fentiekben láthattunk – nehéz adaptálni. Másrészt a bíróság általi tényfeltárás a terhelti jogok szempontjából problematikus.

Kérdés, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság által alkalmazott büntetőeljárás képes-e egyáltalán biztosítani a tisztességes tárgyalást. A Római Statútum és az Eljárás és Bizonyítás Szabályai – amely a vádlott Magna Chartája – több szabályok pusztá halmazánál, különösen egy olyan rendszerben, ahol szuverén országok gyűjtik össze a terhelt elleni bizonyítékokat, és együtt kell működniük a terhelttel a védelem felderítő tevékenységének elősegítésére. Az alapvető feltételezés az, hogy a vádnak van elég kapcsolatrendszerre az érintett országban ahhoz, hogy a bizonyítékait összegyűjtse és vádat emeljen a terhelt ellen. Csupán az marad kérdéses, hogy a terhelt képes lesz-e a szükséges felmentő bizonyítékokat beszerezni.

Ráadásul lehetséges, hogy a védő a származási országa jogi kultúráját alkalmazza. Például néhány védőügyvéd a Jugoszláviai Nemzetközi Törvényszéken nem ismerte a

¹⁰⁵ FARKAS

¹⁰⁶ Ilyen lehet például ha a rendszerváltás egy olyan országban történt, amely a védelem számára szükséges bizonyíték fellelhetőségi helye. Másrészt a nemzetközi büntető bíróságok előtt a legsúlyosabb bűncselekmények – pl. népirtás, emberiség elleni bűncselekmények – miatt indulnak eljárások. E bűncselekmények elkövetői habozás nélkül eltűntetik, elrejtik vagy megsemmisítik a bizonyítékokat. A *common law* eljárásokból ismert elfogadhatóság szabályait ilyen körülmények között nehéz alkalmazni. (Egy tömegmészárlásról fennmaradhat mindössze egy – a kivégzéseket tartalmazó – videó szalag, ami esetleg túlélte az eseményt, úgy, hogy a felvétel készítője már meghalt.)

keresztkérdések feltevésének eljárási szabályait. Ez természetesen nem akadályozta meg az ügyészt a bizonyítékok Törvényszék elé terjesztésében.

Számos utalás van az egyik vagy másik jogrendszer előnyben részesítésére a másikkal szemben. A gyakorlatban a jogrendszerek szelektív alkalmazása minden egyes ügyben egyedi. A legélesebb vita a bíróság aktív vagy passzív szerepe tekintetében zajlik.

A Bíróság elfogadhat bármilyen bizonyítékot, amit hitelt érdemlőnek és relevánsnak talál. Nincs kifejezett tilalom a másodkézből származó bizonyíték (*hearsay evidence*) ellen. A kérdés legfeljebb az lehet, hogy a Nemzetközi Büntetőbíróság követi-e a Jugoszlávai Törvényszék precedenseit az anoním tanúvallomásokról.

A Nemzetközi Büntetőbíróság elé kerülő ügyekben – csakúgy mint az *ad hoc* bíróságok előtt – a nyomozást, és a bizonyítékgyűjtést nem a Bíróság végzi. Következésképpen a nyomozás tisztességességének kérdése – mint a *common law* joggyakorlat állandó problémája – itt is felmerül. Ez okozza annak nehézségét, hogy kizárólag a Bíróságra támaszkodjanak a bizonyítékok mérlegelésében, anélkül, hogy megelőző korlátok vagy tilalmak lennének a bizonyítékok elfogadhatósága tekintetében.

A nyomozó hatóságtól való függés ezáltal szükségletet teremt a keresztkérdéses vizsgálatra. A keresztkérdéses joga azonban nem mindig biztosítható teljes mértékben a Nemzetközi Büntetőbíróságnál; néhány ügyvéd nem is ismeri a keresztkérdéses kihallgatás jelentését. A vádlott tisztességes tárgyaláshoz való joga érdekében a Jugoszlávai Törvényszék gyakran avatkozott be, és folytatott le keresztkérdéses kihallgatást.

A már létező *ad hoc* törvényszékek és a Nemzetközi Büntetőbíróság nem nyomozó hatóságok, az előzetes vizsgálat az ügyész kötelezettsége. A Nemzetközi Büntetőbíróságnak van ugyan Tárgyalás-előkészítő Kollégiuma is, azonban ennek sem az a feladata, hogy részletesen felderítse az ügyet. A vádlott keresztkérdéses kihallgatáshoz való joga tehát létfontosságú: ha minden bizonyíték elfogadásra kerülne anélkül, hogy a vádlott képes lenne keresztkérdéseket feltenni a tanúknak, akkor a vádlottat megfosztják a védekezése egy elengedhetetlen részétől, amely másfelől ahhoz vezethet, hogy igazolatlan bizonyítékot fogadnak el.

A Nemzetközi Büntetőbíróság által választott út az akkuzatórius és az inkvizitórius rendszer között nem egyértelmű a felek közötti rivalizálás szempontjából sem: egyrészt vannak a Bíróságnak olyan képviselői, akiket a vádhoz neveznek ki, és akiknek az a szerepe, hogy mind a terhelő, mind a mentő bizonyítékokat előterjessze. Másrészt a védelemnek a Bíróság elé történő terjesztés előtt minden bizonyítékot fel kell fednie (amit a vádnak másfelől szintén meg kell tennie, a vád megerősítése előtt a 61. cikkely szerint.) Így a védelemnek előre fel kell fednie a védelmi taktikát anélkül, hogy képes lenne megcáfolni a vád által felhozott érvelést. Ez a mérleg nyelvét a vád javára billenti: a vád fel tud készülni arra, hogy megcáfolja a védelem által előadottakat. Tartani lehet a vád tanúi összejátszásától is: a sértettek betekinhetnek a vád anyagaiba, lehetőségük van összefogni és közösen felkészülni a tárgyalásra oly módon, hogy előre kiküszöbölik a tanúvallomásaikban rejlő ellentmondásokat a várható védekezés ismeretében.

Ezen kívül a Római Statútum lehetővé teszi, hogy meghatározott bizonyítékok ne kerüljenek időben a védelem birtokába. A védőügyvéd az adott bizonyítékról szóló információt csak a vád megerősítése előtt kapja meg, így alig van ideje, hogy vizsgálatot folytasson vagy felkészüljön a bizonyíték megcáfolására. Megkérdőjelezhető tehát, hogy a védelemnek el kell-e veszítenie a lehetőségét, hogy visszatartsa a védelmi taktikája feltárását a keresztkérdések feltevéséig, tekintettel arra, hogy a tárgyalás nagy része

a keresztkérdésekre adott válaszok függvényében dől el, mivel a bírák nem maguk végzik a nyomozást.

Az inkvizitórius rendszert gyorsabbnak tekintik, ahol az eljárás gyorsasága leginkább a nyomozó hatóságtól függ. A Nemzetközi Büntetőbíróság gyakorlata az, hogy a terheltetket őrizetben kell tartani – akár vádemelés nélkül is –, „indokolt időre”. A nyomozás a vádlótól függ, aki olyan államokkal dolgozik együtt, amelyek általában nem tekintik elsődleges céljuknak a gyors eljárás biztosítását a terhelt számára. Még ha az érintett államok nem is vezetnek politikai bosszúhadjáratot a terhelt ellen, a nemzetbiztonság, a tanúk biztonsága, és más folyamatban lévő vizsgálatok hátráltathatják a vizsgálat gyorsaságát. Ezért az őrizetben lévő terhelt fogva tartásának idejét elnyújthatják anélkül, hogy megalapozottnak találnák a bűnösségét, köszönhetően annak a ténynek, hogy a terhelt az eljárás ezen szakaszában nem képes előterjeszteni a védekezését.

A Nemzetközi Büntetőbíróság eljárásaiban az *amicus curiae* (a bíróság barátja, független tanácsadó) alkalmazásának lehetősége egy újabb inkvizitórius elem. A Bíróság bárkit szakértőnek minősíthet, tekintet nélkül a felek álláspontjára az érintett személy szakértelmével kapcsolatban. A szakértő személyes meggyőződése, illetve az általa elkészített szakértői vélemény eldöntheti az ügyet. Ha a védelem nem tud megállapodni a Bírósággal egy elfogadható szakértő személyét illetően, vagy előállítani egy másik, azonos jelentőségű szakértőt, akkor hátrányos helyzetbe kerül. Ez az inkvizitórius jellegű vonás problémás lehet egy alapvetően akkuzatórius eljárásban, hiszen a védelemnek nem biztosítanak minden eszközt ahhoz, hogy ellentmondjon a vádló tényállításainak.

A Nemzetközi Büntetőbírósnál alkalmazott tárgyalási rendszernek egy másik jellegzetessége, inkvizitórius vonása, hogy a fellebbezés új eljárást jelent, mivel a Fellebbviteli Kamara nem csak jogkérdésekhez van kötve.

Összefoglalva, a nemzetközi büntető eljárásokra alkalmazott belső egyensúlyt nem sikerült teljesen elérni a nemzetközi színtérbe helyezett fegyveregyenlőség kapcsán. A tanúk és a sértettek jogai korlátozottak, és a védelem helyzete függ a nemzetközi együttműködéstől, amelyet nem mindig képes megszerezni, részint az elkövetők megbélyegzése miatt, részint pedig azért, mert az államoknak nem feltétlenül érdeke az együttműködés. Ezért fontos a bíróság aktív beavatkozása a megfelelő intézkedések megtételével, a terhelt tisztességes eljáráshoz való joga biztosítása érdekében.

ZSANETT FANTOLY

THE CRIMINAL PROCEDURE SYSTEMS OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURTS (ICTY, ICTR, ICC)

(Summary)

Since the middle of the 19th century the world has craved for an international criminal court to bring to justice politicians and militaries who – under the pretext of waging war – have committed atrocities beyond imagination. In 1993/1994 the Yugoslavia and Rwanda Tribunal had been set up, in 1998 the Rome Statute had established the Inter-

national Criminal Court (ICC), which has the jurisdiction over Genocide, war crimes and crimes against humanity.

The two basic criminal procedure systems: the accusatorial and inquisitorial systems have been developed for decades, and the development is still going on. Contrast of this, the rules of the international criminal courts had been made quite fast, and this is also true for the Nurenberg and Tokyo Tribunal.

When we think about the criminal procedure in international respects, the first problem is: how can we bridge over the difficulties about the differences between the continental and common law systems. The ICTY was the first international court, which solved this problem and tried to assimilate the different legal traditions.

The present study show the basic characteristic of the international criminal courts (ICTY, ICTR, ICC) and search for the common features, which derives from the different legal traditions (accusatorial and inquisitorial criminal procedure systems).